

MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

SAJA NELJAKÜMNES NUMBER : MAI 2024

tangent shiro takatani

muusika Ryūichi Sakamoto

dumb type

EUROOPA
ESIETENDUS

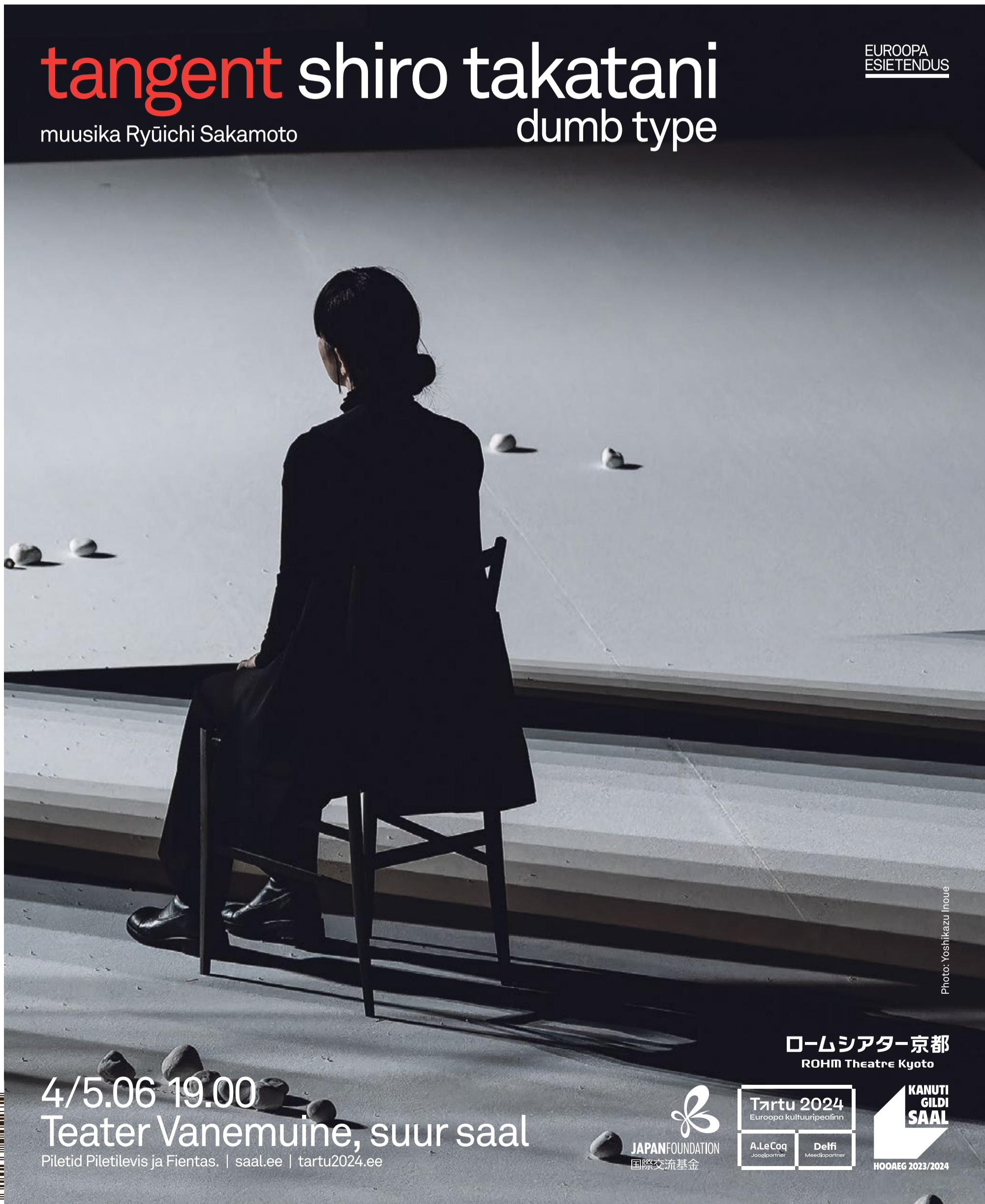

Photo: Yoshikazu Inoue

HIND 3€

4/5.06 19.00
Teater Vanemuine, suur saal

Piletid Piletilevis ja Fientas. | saal.ee | tartu2024.ee

ロームシアター京都
ROHM Theatre Kyoto

JAPAN FOUNDATION
国際交流基金

Tartu 2024
Euroopa kultuuripealinn

A.Le Coq
Jagpartner

Delfi
Meediapartner

HOOAEG 2023/2024

TULEVIKUNÄGEMUSED PEEGELDAVAD OLEVIKU MURESID

Ühe pitsabaari kuuliaukudega silt 90ndatest ning kinniste kardinat taga peetud salapeod nõukaajal – need detailid Eesti rahva minevikust, mida kirjeldab ööelu näituse arvustuses **Berk Vaher**, on asendunud eduka digiriigi staatusse ning 20 aastat kestnud Euroopa Liidu ja NATO liikmesusega. Riiklikud siirderiitused ja mesinädalad on justkui seljataga, nüüd võiks vaadata, kuidas mööda teisi Maslow' püramiidi astmeid astuma hakata. Aga ega üleminek ei tähenda veel kohalejõudmist. Siit alles algab töö pihta. Sõltuvus- ja vaimse tervise probleemid hoiavad inimesi enda haardes. Paljud meist, peamiselt vanemaealised ja üksikvanemad, tunnevad ilmajätust. Suhtelises vaesuses elavate inimeste hulk on tõusuteel. Maffiasõjad on läbi, aga viimased neli aastat on kollektiivset teadvust juhtinud triumviraat pandeemia-sõda-majanduslangus – keskmine neist miski, mida pidasime vähemalt Euroopa pinnal erakordsemaks nähtuseks kui need alguses mainitud kuuliaugud. Proovi sa siis kuskile sooja kohta pikutama visata, kui meie kõrval on ärkanud talvune terrorist Vene karu ja tulevikuhorisonid lendavad droonid. Näib hoopis, et oleme jõudnud uue pöördele aja algusesse. Nagu ütleb intervjuus **Henri Kõivule** emeritprofessor **Marju Lauristin**: „Kui erinevad suure mõjuga sündmused ajas kattuvad, tekib plahvatus, millest algab uus tsükkel. Praegu oleme kliimakriisi, tehnoloogilise arengu ja Ukrainas toimuva sõja kontekstis olukorras, kus võib rääkida sellisest plahvatusest. Vanamoodi enam toime ei tule. Hakkavad tekkima uued ideed, mida alguses ei märkagi.”

Üleminek, meie seekordse numbriga teema, mis tähistab liikumist ühest olukorrast või seisundist teise, püüabki neis muutustes ja nendega kaasnevates takistustes orienteeruda, olgu need arengud siis suured või väikesed, käegakatsutavamad või abstraksemad, minevikus, olevikus või kaugemas tulevikus. Aeg on ülemineku kontekstis muidugi üks tähtsaimaid tegureid, sest muutused ei toimu üleöö, kuid mõned neist tunduvad võtvat aega liigagi kaua. Kui lugeda näiteks **Eha Emilia Orase** artiklit „Transseksuaalsuse ajaloo mustad peatükid ja nende järelele nüüdisajal”, peab tunnistama, et inimloomust ja selle hirmu teistsuguse ees annab ikka kangutada. Meie praegust aega ning muret inimõiguste ja keskkonna pärast peegeldab ka artikkel „Tulevikuvaateid 22. sajandi Eestist”. See ei ole pelgalt fantaseerimine lendavatest autodest ja kõrgtehnoloogiast, vaid lootus, et *kõigil* on selles maailmas parem olla. Selle numbriga skeletti ehitama asudes kohtusime mõttevahetuseks kirjandusteadlase ja mais Tartus toimuva ulmekonverentsi „Transitions” korraldaja **Jaak Tombergiga**, kes tunnistab, et üldiselt tuleb tulevikuvaadetest utopiat tükutulega taga otsida, sest enamasti kõneletakse ikka düstoopiat. Kas teil tuleb pähe mõni ulmefilm või -raamat, kus keegi omavahel ei sõdi, apokaliptilises keskkonnas ei seikle või loodust

eksploateerida ei taha? Need suundumused ei ole muidugi päris uued. Kui ma 2015. aastal meie düstoopianumbri jaoks popkultuuri-teooria lektorit **Tõnis Kahu** intervjuerisin, selgits ta meie düstoopiasse kalduvust nii: „Meie aja tehnoloogiline innovatsioon muudab meid passiivsemaks, mitte aktiivsemaks. See ei tekita mingeid uusi horisonte. Me elame tehnoloogilises maailmas, kus tehnoloogia väärtus peitub selles, kuidas see kohaneb meie kehaga ja meie sellega. Sel ei ole ruumi suurteks utopilisteks projektideks, rääkimata poliitilistest utopiatest.”

Võtkem või näiteks **Denis Villeneuve'i** sel aastal välja tulnud filmi „Düün: teine osa”, mis põhineb **Frank Herberti** ulmeraamatusarjal ning kulgeb saabuva messia ootuses ja võitluses tuleviku kütuse ehk vürtsi pärast. Kuigi linatsest ei puudu ka monoliitsed lennumasinad, futuristlikud relvad ega planeetidevaheline reisimine, on fookuses selgelt Herberti nägemus, mis pole kesken- dunud niivõrd tehnoloogilise arengule, vaid inimkogemuse moraalse- tele dilemmadele, ökoloogiale, võimudünaamikatele, usule ja sellele, kuidas need ajas muutuvad ning inimkonda muudavad. Deemonid, mille pärast Herbert 60 aastat tagasi südant valutas, on ikka samad. Muidugi ei jõua kõik ühiskondlikud üleminekud kollektiivsesse teadvusesse, kuid ometi on need omavahel seotud. Käisin nimelt äsja IDA Raadio sünnipäeval, kus esines teiste seas suurepärase punk-, metal- ja rokkbänd Keskkool, kelle esinemine tõi kaasa ka reaalse *mosh-pit'i* ning minule taipamise, et oleme jõudnud ringiga tagasi aega, mida mina kogesin esimest korda kuskil 20 aastat tagasi. Ja suvel toimub jälle Püssi Punk! Aga mitte heietama ei tahtnud ma hakata, vaid piltlikus- tada seda, miks me ehk jälle sellesse kohta oleme jõudnud (NB! see ei näigi olevat nostalgia). Tsiteerin meie seekordse „Uue eesti biidi” rubriigi peategelast **GØK2**: „[...] sõda Gazas ja Ukrainas, majandus- kriis, lõputu inflatsioon, uued konfliktid eri riikide vahel. Ehk vajame just seetõttu sellist muusikat ja olukorra peegeldamist.” Niimoodi käsnaadena imame seda maailma siis sisse, reflekteerime ja haldame neid üleminekuid. Loodame, et seda peegeldamist leiata omajagu ka siit numbrist.

Mariliis Mõttus, elustiili- ja muusikatoimetaja

Foto: Karin Vasser

SISUKORD

ÜLEMINEK

PERSON

Intervjuu Marju Lauristiniga – *Henri Kõiv* [5–8]

TULEVIK

Minevikuulme tulevikunägemustest – *Jaak Tomberg* [10–11]

Kuus tulevikuvaadet 22. sajandi Eestist [21–23]

PUUST JA PUNASEKS

Transhumanism – *Oliver Laas* [12]

SOTSIAALIA

Seksuuaalsest ahistamisest ülikoolis – *Isabel Mari Jezierska* [13]

Transseksuaalsuse ajaloo mustad peatükid – *Eha Emilia Oras* [14–15]

ÖÖELU

Siiretest endas ja ajas – *Berk Vaher* [16]

ANKEET

Avaldus poeetilise varjupaiga taotlemiseks – *Kohtumiste ja Mitte-Kohtumiste Instituut* [17]

KIRJANDUS

Naiste ajaloolisest proosast – *Merlin Kirikal* [18–19]

ZEN

Ma ei ole halvasti – *Triinu Meres* [20]

KESKKOND

KESKKONNAAJALUGU

Sinihumanitaariast – *Julia Kuznetski* [25]

KULTUUR

SOTSIAALIA

Räppmuusika kui vahend noorsootöös – *Peep Ehasalu* [26–27]

SKEENE

Kiirkohting: Cry Me a River [28]

Uus eesti biit: GØK2 [34]

Tõukejõud: Karin Tuul [34]

ARVUSTUSED

Imbi Paju „Kirjanduskliinik” – *Andra Teede* [30]

Uued plaadid [35]

Urmas Lüüsi „Tädi Öie 65. sünnipäev” – *Kärt Kelder* [36]

Mängufilm „Tulnukas 2” – *Ott Rünkla* [36]

Ene-Liis Semperi „Nüüd võib sellest rääkida” – *Karin Allik* [37]

MOOD

Mood kolib galeriisse – *Andreas Kübar* [31]

Jätksuutlikust moest – *Mariliis Mõttus* [32]

OLEVIKU ANKEET

Epp Annus [33]

LÕPULUGU

Loobumise kunst – *Anne Vetik* [38]

Alghilinejate hõim

Kõige esimesed, algupärased kõige alguses

olid need, kes eelmisel õhtul kaua pidutsesid,

kes ei jõudnud õigel ajal

voodist tõusta,

riidesse panna

ega hambaid pesta.

Ega saanudki, sest hambaid sel hommikul

alles jagati välja

koos silmade, küüniste, naha ja karvade,

potentsiaalsete väärhambumuste ning hambaaukudega.

Nad alles lõõskasid õndsuses, need hilinejad,

kui jagati varandust.

Juba jagati!

Terve ilm oli kokku tulnud!

Juba jagati varandust, jagati teadmisi ja õndsust!

Ja terve see hilinejate hõim,

kõik need Arno lapsed ja

lapselapsed ja

lapselapselapsed

seitse ja enam põlve

jäid ilma hommikupalvusest

või kes teab,

mida seal tehti,

sest tunnid olid juba alanud.

**

Tempo

see tempo on liiga kiire

matab hinge

jään seisma

panen peod põlvedele

põrnitsen põrandat

kui silmad tõstan

on teised juba läinud

mitu takti minust ette

mitu minutit mööda

nende tabamiseks

tuleb tõsta tempot

ent

see rütm

mille järgi püüan

liigutada oma liig laiskuseid

mille järgi näen tantsivat

tolmu taevast tihaseid

ja teisi

keda tahan tabada

puudutada

emmata

süles hoida

takti

mis ei lase püüda

aina libiseb eemale

mida kiiremini liigutan

seda väledamalt pageb

ühel hetkel ma

annangi alla silme eest must

see rütm trummeldab kõrvus

tuksleb kõris

vasardab rinnus

minus

minu enda pulss

LUULE

KADI KIVILO

Foto: erakogu

Kadi Kivilo on luuletaja, luule ja lugude austaja, sõna- sõitlastest keeleteimetaja, kolme lapse ema ja teatud saunasõsar.

**

keskmine päikeseloojang

meie laiuskraadil

vänderdab pöörpäevade vahel otsustamatusest

räägitakse

ekvaatori kandis kukub päike silmapiiri taha

ja ongi valmis

ei pikka eel- ega järelmängu

puhas akt

aga tunnet jääb väheks

Müürileht on keskkonnasõbralik trükkis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

Trükkimise
aasta 2023

TOIMETUS

Aleksander Tsapov
Henri Kõiv
Mariliis Mõttus
Maia Tammjärv
Helena Aadli
Pille Sepp
Janet Kljuzin
Arno Lauk

peatoimetaja
tegev- ja sotsiaaliatoimetaja
elustiili- ja muusikatoimetaja
kirjandus- ja teadustoimetaja
kultuuriatoimetaja
keeleteoimetaja
müügi- ja reklaamijuht
resident

aleksander@muurileht.ee
henri@muurileht.ee
mariliis@muurileht.ee
maia@muurileht.ee
helenaa@muurileht.ee
pille@muurileht.ee
janet@muurileht.ee
arnolauk@gmail.com

Makett/kujundus
Illustraatorid

Madis Katz
Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Ave Taavet, Jaan Pavliuk,
Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Martin Eelma,
Nadezda Andrejeva, Stella Salumaa, Vahram Muradyan
Alana Proosa, Ken Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

Fotograafid

KOLLEGIUM: BRIGITTA DAVIDJANTS, SIGNE IVASK, JENS JAANIMÄGI,
KAROLA KARLSON, HELGI SALDO, BERK VAHER

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID

@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: uudised@muurileht.ee

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe
adressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht”.

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustatsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

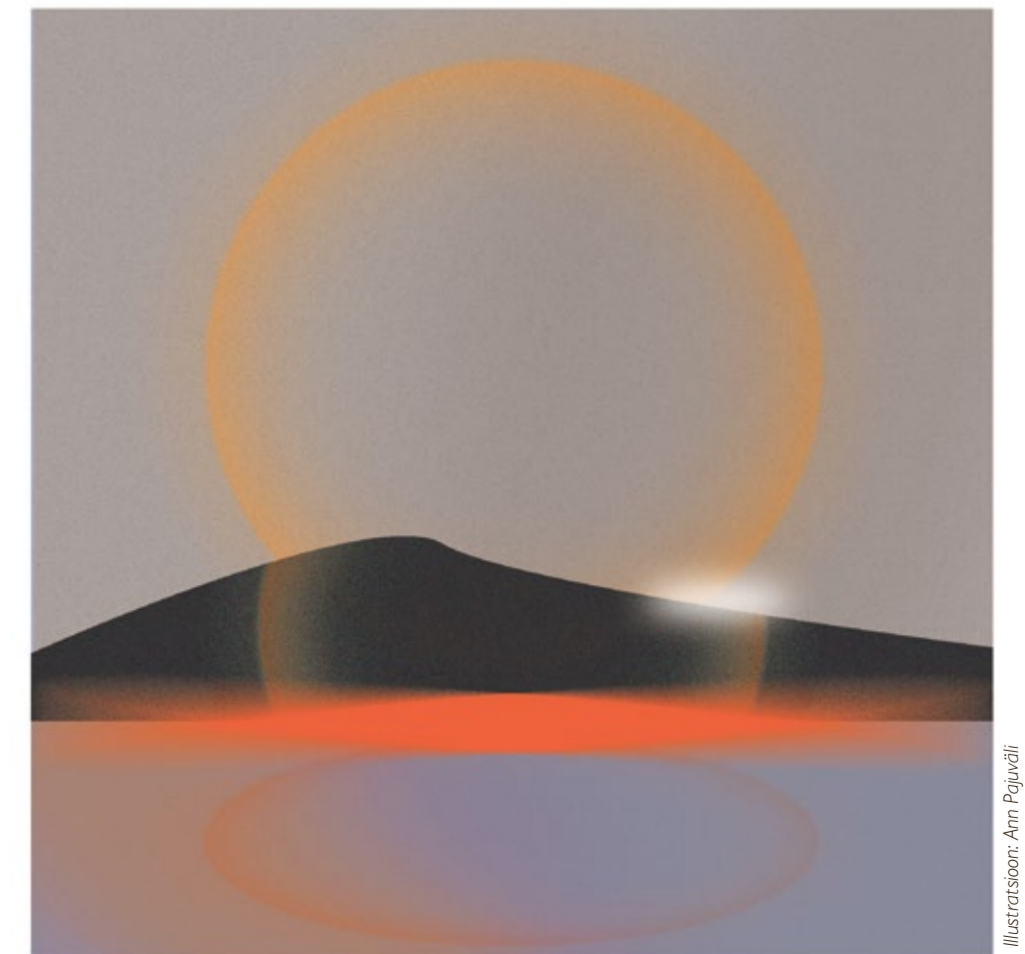
TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 2.20 € eest kuu: tellimine.ee/muurileht

Reklaami Müürilehes: muurileht.ee/reklaam

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil tellimine@expresspost.ee.

Illustratsioon: Ann Pajuväli

SEAPÕIS LAHKUMISE ESIMENE OSA

Mul on üks tuttav, kes juba 1973. aastast töötab Tallinna Loomaaia talitajana. Muidugi oleks paras aeg pensionile minna, kuid kiring loomade kuningriigi vastu ei luba. Tema on ka ainuke, kes vana prohvetit tema kasimata kambriks veel aeg-ajalt külastab ja küsimatagi silmatilkasid, paki piima või hautatud heeringat kostiks toob. Hea inimene teine, ent paraku pole mul südant talle öelda, et mitte väarikas leopard teda puruks kisu ega majesteetlik elevand laiaks liitsu, vaid ta Mesikäpa kommi sisse ahmides trollis ära lämbub. Loll surm, nagu öeldakse, ja samas ka täiesti tavaline. Hoolimata sellest, mis kõnealuse pärisnimi on, olen mina teda alati Kuiboks kutsunud.

Ühel jahedal kevadpäeval astus Kuibo minu poolt ka läbi, kotis lisaks Pehmikule ja Saaremaa 82% võile, kuhu juba

karulauku lisatud, imeline, umbes 15 cm pikkune mustade ja valgete viirudega okas. Nagu jutu sees selgus, olla see kuulunud zoopargi vanimale okasseale, kes hiljuti rabandusse suri. Okka leidis Kuibo tema kunsturgu koristades. Olles okka lauanurgale asetanud, hakkasin meile pätkohvi valmistama ja avastasin kapist veel ka tüki hautatud heeringat, mis meile mõlemale hea maitses. Kui heeringas sai kohviga alla loputatud, asusin kingitust ka lähemalt uurima. Imelise looma imeline okas säras päiksekiirtes kui jumala ripsmekarv, mis maa peale langenud ja kõiki patuseid kullavalgusega uueks õnnistab. Sellesamuse kujundi ajal (millega salamisi rahule jäin) tabas mu mõistust aga terav sähvatus, mis mind kui neljaks tükkiks lõikas ja silmamunadesse tuhat okassiga paiskas. Jätkub...

KÜMMET KÜSIMUST HEA ELU MÄRKIDE KOHTA

Küsib **Karin Bachmann**,
maastikuarhitekt

Foto: Sirli Öunapuu

1. Milline on mõni sinu rõõmus mälestus lapsepõlvest, mis on seotud õues mängimisega?
2. On soe kevadpäev, sul on aiatool ja kass. Kas sa tahaksid, et saaksite minna kohvitassiga õue ja päikese käes istuda?
3. Mis tingimustel sa seda teha saaksid? Kas piisaks rõdust või oleks tarvis aeda, kohta ühises aias, avalikku ruumi?
4. Kas õues pesu kuivatamine on sinu jaoks üldse teema?
5. Kui astud autost välja, siis millisest ruumist tahaksid end leida? Kas selline ruum ja „treppi sõitmine“ on ühildatavad soovid?
6. Kui sa saaksid valida ükskõik millise taime, siis keda sooviksid kasvatada? Kas ta võiks olla sinu kodus, kodu lähedal või kuskil kaugemal?
7. Kui lähed õue, siis mida sa sooviksid kogeda (mõtle esimese küsimuse vastustele)?
8. Kas sulle meeldib maal käia? Kas see, mida sa seal leiad – puhas õhk, rahu, rohelus –, võiks olla osa igapäevaelust? Mis seda õigupoolest takistab?
9. Kas lopsakas roheline taim, kes ühes linnapargis vohab, on ikka kole, nagu paljud ütlevad, või on talle selline märk külge mõeldud?
10. Kas elu linnas on mõnusam, kui roheline on esikohal ja selle sees saab rahulikult liikuda, või peaks see olema koondatud parkidesse?

@MUURILEHT KÜSIB

MIS EESTI DOKUMENTAALFILMI PEAKS
IGAÜKS NÄGEMA?

Sulev Keeduse „In paradisum“!

Marju Lepajõe. Päevade sõnad

Ahto. Unistuste jaht

myymise kunst

esteetilistel põhjustel

Savvusanna sõsarad

Vara küps

vali kord

Vetelkõndija

Disko ja tuumasõda! 🍷🔥

u.Q ja Machina Faust

SINU VIIMANE PEKKI LÄINUD FOTO

KAADRIS

Foto: @eva.lutten

Foto: @rebasefotoaluu

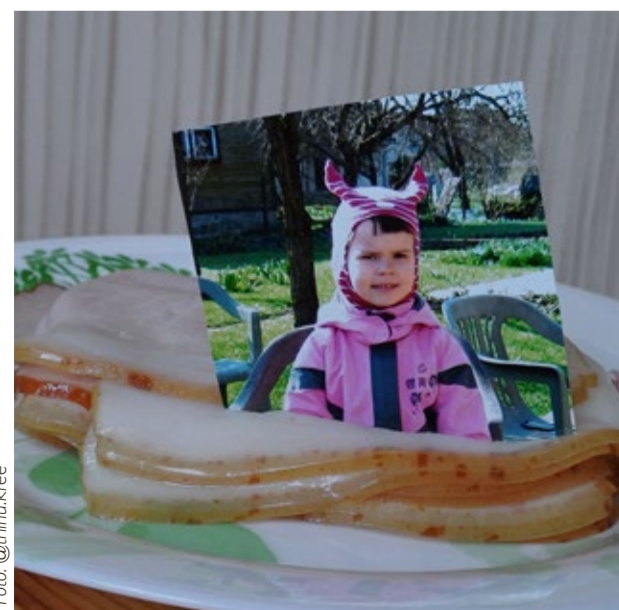

Foto: @irruukee

VAIMULT SUUREKS SAAMINE POLE ENAM POPP

Tahate diagnoosi tänapäeva ühiskonnale? Minge rääkige Marju Lauristiniga. Tõsi, seekord tuleb jutuks ei rohkem ega vähem kui kogu Lääne tsivilisatsioon, mis on Lauristini hinnangul ühe suure tsükli lõppu jõudnud.

Intervjuu Marju Lauristiniga. Küsis Henri Kõiv, pildistas Mana Kaasik

< eelneb

Kirjanduseksamik tuli lugeda 10 000 lehekülge, see oli loomulik. Praegu väsis tudeng juba siis ära, kui sa annad üle kolme kümne lehekülje. Seda on liiga palju, andke täpsed leheküljed! Tegemist on mõtteatroofiaga, sest aju on ka muskel. Meil loeb inimene ühe raamatu või vaimustub mõnest YouTube'i videoloengust ja sellest tekib juba maailmavaade. Me oleme harimatud, meil on väike üldkultuuriline pagas ja kõhn alusteadmiste varu. Teistes ühiskondades on hariduslik-filosoofiline huumus kogunenud sajandeid. Seletamiskultuur meie hariduses pea puudub. Selleks peab lugema, aga lugeda meile ei meeldi. Mind teeb väga kurvaks, et noored ei tunne enam ka paljusid eesti kultuuri suurvaime. Hiljuti avastasin näiteks loengut andes, et ükski tudeng ei teadnud, kes on **Paul-Eerik Rummo**. Sel hetkel hakkas mul küll kōhe.

See intervjuu ilmub siirde- ehk üleminekunumbri. Eestist on räägitud kui siirdeühiskonnast taasiseseisvumisest saati. On see mõiste ka praegu aktuaalne?

Selge on see, et käsil on mingi ajastu lõpp. Mina olen nimetanud seda enda jaoks Prantsuse revolutsiooni järgse ajastu lõpuks. Lääne inimesed on Prantsuse revolutsiooni loodud võimalused ammendanud. Selle apoteoosiks ongi mõtlema masina loomine, millest räägiti juba valgustusaja alguses. **Descartesi** kujutlus inimesest kui mõtlevast masinast on jõudnud loogilise lõpp-punkti. Sellesse ei peaks suhtuma traagiliselt, et nüüd on valgustusae läbi. Ilmselt tuleb mingites asjades tulla tagasi Sokratese ja **Augustinuse** juurde või siis liikuda geograafiliselt edasi Indiasse või Hiinasse, kust leiab mingid uued mustrid. Mulle väga meeldis **Hasso Krulli** kujund olemise kangastelgedest.³ Need kangasteljed on ühe vaiba valmis kudunud, kuid töötavad edasi, ja varsti näeme, mis on see uus muster, mis hakkab kujunema. Toimunud võibki kirjeldada suure siirdena.

Mis see „siire“ ikkagi on?

Siire on ühest olekust teise liikumine.

Aga iga ühiskond liigub pidevalt ühest olekust teise. Kas kõik ühiskonnad on siirdeühiskonnad?

Oleme tegelenud siirdeuringutega alates 90ndatest. Me ei kasuta sotsioloogidena enam seejuures mõistet „siire“, vaid räägime ühiskonna muutumise tsükliisusest. Tsükli käivitab mingi sündmus, paralleelselt saab rääkida eri tasandi tsüklistest, mis hõlmavad kas ühte ühiskonda või eelneva näite kontekstis kogu tsivilisatsiooni. Tsükkel hakkab tekitama nii uusi sotsiaalse elu vorme, institutsioone kui ka uusi kultuurivorme. Tekib interaktsioon, uued toimejõud ja dünaamikad pörkuvad vanadega, kuni jõutakse lõppfaasi, kus muutused seiskuvad. Läheb vaja uut sündmust, mis lükkaks käima uue tsükli. Tsükleid käivitavad tavaliselt suured geopoliitilised sündmused, nagu sõjad, suured tehnoloogilised läbimurded, mida kujutab endast näiteks AI, suured looduskatastroofid või kultuurilised muutused, sh ränne. Kui need erinevad suure mõjuga sündmused ajas kattuvad, tekib plahvatus, millest algab uus tsükkel. Praegu oleme kliimakriisi, tehnoloogilise arengu ja Ukrainas toimuva sõja kontekstis olukorras, kus võib rääkida sellisest plahvusest. Vanamoodi enam toime ei tule. Hakkavad tekkima uued ideed, mida alguses ei märkagi. Kui tegime Eestiga laulva revolutsiooni järel oma väikese siirde, siis ideed olid kõik juba olemas ning Lääne konsultandid tulid veel siia, et aidata neid ellu viia. Meil läks see suhteliselt lihtsalt, sest me ei pidanud ise midagi uut välja mõtlema, teised olid selle tsükli juba läbi teinud. Nüüd oleme uue tsükli alguses kõik koos ja keegi ei oska veel ennustada, kuhu see välja jõuab.

Kas Eesti hiljutine siirdekogemus võiks anda meile siin eelise?

Eesti on olnud kogu aeg eri tsivilisatsioonide piiril. Ristuvate lainete keskel paiknemine on andnud meie liikumisele kergust. Me oleme näidanud, et saame muutustega hakkama. Eesti rahvas on nagu siil, mis tõmbub ohu ees kerra ning ronib ja veereb seejärel uuesti välja.

Eesti rahvas on nagu siil, mis tõmbub ohu ees kerra ning ronib ja veereb seejärel uuesti välja.

Sa olid üks hiljuti avaldatud loimumismonitooringu autoritest. Sellest monitooringust tuli muu hulgas välja, et 11% eestlastest tundis, et nad ei kuulu siia ühiskonda. Millega seda selgitada?

Seda me ei tea. Ühe jaoks võib põhjus olla materiaalne, teine võib tunda, et riigi valitud pürgimused on valed. Kolmas on välismaal elanud ja tunneb võib-olla, et kuulub vaimselt pigem sinna.

Sellesse gruppi kuuluvad peamiselt mehed, neid on seal neli korda rohkem kui naisi. Kuidas on juhtunud, et just mehed tunnevad ennast ühiskonnast kõrvalejätuna?

Eestis on olnud iidsest ajast alates nii, et naised on need, kes sõidavad mööda jõge, laulavad ja söuavad. Mehed samal ajal taplevad, jorisevad kuskil nurgas või

Kui inimeseks olemist mõeldakse palganumbri, ametipositsiooni nimetuse või mõõga raskusega, mida keegi jõuab tõsta, siis see on üks mõõt. Matšolik ühiskond on võtnud mõõdupuukuks mehelikud väärtused.

teevad mingeid lolle tempe. Meil on paljuski kultuur, mida võib nimetada patriarhaadiks. Isegi Hasso kangastelgedel puhul kujutame kohe ette, et nende taga on naised.

See ei klapi kuidagi selle narratiiviga, mida ma oma lehestki loen, et palgalõhe on meeste kasuks, võimupositsioonil on mehi kordades rohkem, arutelusaateid juhivad mehed, preemiaid nopivad mehed, kodus on neil turvalisem olla.

Keegi ei mõõda teist poolt.

Mis see teine pool on?

Tarkuse, visaduse, püsivuse kapitalid. Kui inimeseks olemist mõeldakse palganumbri, ametipositsiooni nimetuse või mõõga raskusega, mida keegi jõuab tõsta, siis see on üks mõõt. Kui räägime kestikkusest ja sitkusest, siis seda me seostame pigem naislikkusega. Matšolik ühiskond on võtnud mõõdupuukuks mehelikud väärtused. Naistele öeldakse, et nad peavad samuti nende järgi käima, et saavutada võrdsus, kuid sellist võrdsust pole vaja. Vaja on naiste panuse võrdsust väärtustamist.

Sa oled ise varem öelnud⁴, et ei pea ennast feministiks, sest feminisim on liialt võimukeksne. Kas feministlikku liikumist pole üldse vaja või peaksid feministid millegi muuga tegelema?

Me kõik peaksime tegelema sellega, et naiselikud ja mehelikud väärtused oleksid tasakaalus. Minu jaoks ei mängi füüsiline soolisus teatavast vaimsest tasandist alates enam mingit rolli. Kui mult küsitakse, miks naised ei tule poliitikasse, kas nad tunnevad ennast allasurutuna, siis ütlen, et ei, neid ei rahulda praegu aetav rumal poliitika. Nad ei näe põhjust kaklema minna. Kui tullakse, siis ollakse nagu vaene **Kaja Kallas**, keda nokitakse siit ja seal ning püütakse maha tallata. Ta on muutunud seetõttu iseenda vastandiks. Kallas ei saagi oma parimaid omadusi realiseerida, sest ta peab võitlema kogu aeg meheliku halvaksapanuga.

Kui me rohkem kui kümme aastat tagasi intervjuud tegime, siis naisi puudutavaid probleeme sellises mahus ja võtmes ei käsitletud. Praegu räägime koduvägivallast, seksuaalsest ahistamisest, nõusolekust, majanduslikust vägivallast. Kas see 11% võib anda märku ka sellest, et mehed tunnevad ennast ühtäkki kõrvalejätuna või üksnes toimepanija rollis?

Need pole mitte naisi puudutavad probleemid, vaid õnnetuid naisi puudutavad probleemid. Enamik naised pole õnnetud. Aga tõesti, on väga õnnetuid naisi, keda koheldakse väga jõhkralt. Nagu on ka allasurutud ja õnnetuid mehi. Paljuski on kogu see uskonservatism end õnnetuna tundvate vananevate valgete meeste võtlus selle nimel, et oma juhtpositsiooni inimkonnas säilitada. See on sotsioloogiline fakt. Aga kui kogu Lääne tsivilisatsioon on ühe kolmesaja-aastase tsükli lõpetanud, loovad olemise kangasteljed juba uut mustrit ja ühes sellega muutuvad kõik need probleemid eelse päeva probleemideks.

Lõpetuseks, me teeme seda intervjuud sinu kodulinna Tartus, mis on tänava ka Euroopa kultuuri-peakirja „Ellujäämise kunstid“. Jaga lugejaga, mis on sinu jaoks ellujäämise kunst?

Rohkem aega mõtlemiseks! **Pascalil** oli võrdpilt inimesest kui mõtlevast pilliroost. Pilliroog on visa, teda ei murra ka torm ega käre vool, jõe ääres olles hakkab inimese paratamatult mõtlema ajaloole, muutumises püsijäämisele.

¹ Kõiv, H. 2013. Kauboikapitalistid surfajaks ehk Väärteste nihe Eesti ühiskonnas. – Müürileht, 17.12.

² Mändma, G. 2024. Nõukogude mälu avalik pale ja selle salajane eraelu. – Müürileht, 30.01.

³ Krull, H. 2023. Olemise kangasteljed. – Müürileht, 24.04.

⁴ Oja, S. 2019. Lauristin: ma ei pea ennast feministiks, aga mulle ei meeldi ka macho-kultuur. – ERR, 19.02.

JEFF MILLS
PRABHU EDOUARD JEAN-PHI DARY
esitlevad

TOMORROW COMES THE HARVEST

Eriküalised
MAARJA NUUT ft. NICOLAS STOCKER

Axela Kontserdimaja
5. juuni 2024

SHIFTWORKS piletilevi

TASE '24

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
LÕPUTÖÖDE FESTIVAL

GRADUATION SHOW OF
THE ESTONIAN ACADEMY OF ARTS

30.05.-
14.06.2024
TASE.ARTUN.EE

HEA VANAMOODNE

Minevikulme tulevikunägemused ei realiseeru kunagi täielikult, kuid nende vaatlemine pakub olevikus omalaadset virgutavat võrdlusmomenti – head võimalust mõelda sellele, mis tegelikus ajaloos on läinud teisiti, mis (kaugegi analoogia korras) sarnaselt ning mis jääb sõltumata daatumist ikka veel tulevikuliselt aktuaalseks.

Jaak Tomberg

Ulmeuurijalt küsitakse ikka ja jälle, mida oskab ulme tuleviku kohta öelda. Iseäranis küsitakse seda kriisiajal, sest siis on olevik heitlik ja homme äärmuseni ennustamatu. Vastamine tekitab aga igapidi kimbatust. Sest kui üldistada levinud trende ja öelda, et ulme näeb praegu tulevikus näiteks tehnoloogilist singulaarsust, Maalt pagemist, (ökoloogilist) katastroofi või ülepea ilma- lõppu, siis poleks selles midagi niisugust, mida teadustamatult juba ei adutaks, mida moodne (ala)teadus poleks juba loomuldasena läbinisti omaks võtnud. Aga kui jääda truuks distsipliinile ja öelda, et ulme ei ole futuroloogia – et see ei „ütle“ tuleviku kohta eriti midagi, et selle senine prognoostiline teenistusleht on üsna hapraks ning et tuleviku „ennustamine“ pole kaugeltki selle peamine funktsioon – „valmistaks vastus lihtsalt pettumust, mõjaks tuima pareerimisena.

MÕÖDUNUD AEGADE TULEVIKUD

Niisuguses kahvlis olek ärgitab kõige kiuste ometi mõtisklema ulmeliste tulevike tuletusmehhanismide üle. Ning seda on kõige parem teha mõõdunud aegade ulmetulevike näitel, kuna nende puhul on järeltulijatel tagasisaatamise privileeg. Olen vahel mõelnud, et veel suurem kui ajalooliste asetleidmist aktuaalne arhiiv ning sellega ajas kooskujunev luhtunud võimalikkuste viirastuslik arhiiv on hoopis kõikide kunagiste tulevikunägemuste veel hapram ja tontlikum kogum.¹ Selles arhiivis on peaaegu kõik kaotanud oma prognoostilise aktuaalsuse – väga vähe on nägemusi, mida ajaloo kulg on tühistamise asemel teostanud või mille tulevikuline usutavus pikemat aega ikka veel püsib. Ulmekirjanduse moodne ajalugu on selle tõsiasja rohmakas, kuid käegakatsutav tõestus. Kunagiste teadusulmeliste tulevike daatumid jõuavad juba mõnda aega riburadapidi reaalses ajaloos kätte. Mängufilmis „Tagasi tulevikku 2“ („Back to the Future Part II, 1989) rändasid Marty McFly ja Doc Brown 1985. aastast 2015. aastasse; „Blade Runner“ (1982) toimus 2019. aasta novembris; kahe

Vähe on kunagisi tulevikunägemusi, mida ajaloo kulg on tühistamise asemel teostanud või mille tulevikuline usutavus pikemat aega ikka veel püsib.

Tasub mõelda põhjustele, miks 1895. aastal kirjeldatud kaugtulevik võis toona mõjuda märksa usutavamalt või tõenäolisemalt kui praeguses ajas kirjeldatud kui tahes peatne lähitulevik.

Foto: Kõõli, Tohri/Reel

Jaak Tomberg mõtiskleb, kas vanema põlvkonna kriitika noorema suunas tuleneb teadvustamata tundmusest, et ei olda enam kesksed? Varem kirjutanud postkaartidest Mürilehes #17 (sügis 2011).

selt, kui mitte reaalselt) midagi oma prognoostilises aktuaalsuses (mis ei tähenda, et see kaotaks tingimata metafoorses aktuaalsuses, nagu Orwelli „1984“ (1949) suur populaarsus teatavatel ajaloohetkedel alatasa tõestab). Nüüd miski selle nägemuse juures muutub just siis nostalgias võimalikuks objektiks.

AASTA 2000 ENNE JA NÜÜD

Üks kunstinähtus, mis minu arvates iseäranis ilmekalt seda kõnealust virgutavat võrdlusmomenti pakub, on aastastest 1899–1910 pärinev eri autorite kuulus pildiseeria

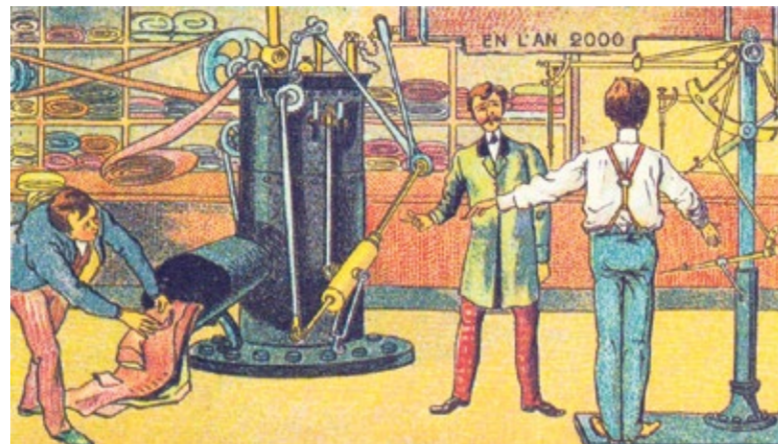

Näiteid aastastest 1899–1910 pärinevast eri autorite pildiseeriast „Aastal 2000“ („En L’an 2000“)

„Aastal 2000“ („En L’an 2000“). Neid trükiti algul sigarikaripide siselehtedeks ja hiljem piltpostkaartideks, kuid nad ei sattunud kunagi laiemasse ringluses – ning märkimisväärne on asjaolu, et ainsa teadaoleva postkaartide komplekti osis kunagi kuulus ulmekirjanik Isaac Asimov. Vähemalt 78 pildist koosnev seeria kujutab teaduslikke arenguid ja seadeldisi, mis 2000. aastaks kujutleti ootades saavutatud ja leiutatud. Ühel näeme klassiruumi, kus koolmeister istub järjepanu raamatuid hiiglaslikku vändaga käivitavasse lugemis- või purustusmasinas, millest jooksevad juhtmed laudade taga istuvate õpilaste kõrvaklappidesse. Teisel aitavad hiiglaslike mehhaaniliste nahkhiiretibadega lennavad tuletõrjajad põlevat maja kustutada ning rõdude lõksu jäänud ema ja last päästa. Kolmandal suhtleb härrasmees kuulari, mikrofonij ja projektsioonimasina abiga ekraanile projitseeritud daamiga – või vaatab

ei kasuta mitte telesilda, samas kui meie aja tuletõrjajad kasutavad samas olukorras („ikka veel“) redeleid või („pigem juba“) helikoptereid või lausa reaktiivranit-said? Selline tähenärimine on lõppkokkuvõttes muidugi absurdne. Mõistagi pole ükski nendest kunagistest nägemustest hiljem täpselt täide läinud. Kuid põguski võrdluskust annab tunnistust kujutlusvõime soovist ja suutlikkusest ka toenäosuse üsnagi kaotanud nägemusi tänapäeval teostunud tehnoloogia veenvaks analoogiaks vormistada. Ning ehkki teadusliku arenduse ja teadusulmeliste nägemuste vaheline tagasisidesõlm on (kui tahes kaude) teaduse ja tehnoloogia käekäiku mõjutanud, annab see suutlikkuse märku ka olevikulisest ihast suurema ajaloolise järjepidevuse järele.

Minu jaoks on selle pildiseeria juures iseäranis kõnekad kaks asja. Esiteks hakkab silma, et ehkki neil kujutatud tehnoloogilised leiutised olid kujutamisasjas kaht-

TULEVIK?

lemata tugevalt tulevikulised, pole sotsiaalne ja ruumiline taust „saja aasta jooksul“ kuigivõrd muutunud. Inimesed kannavad piltidel ikkagi 19. sajandi lõpu rii-

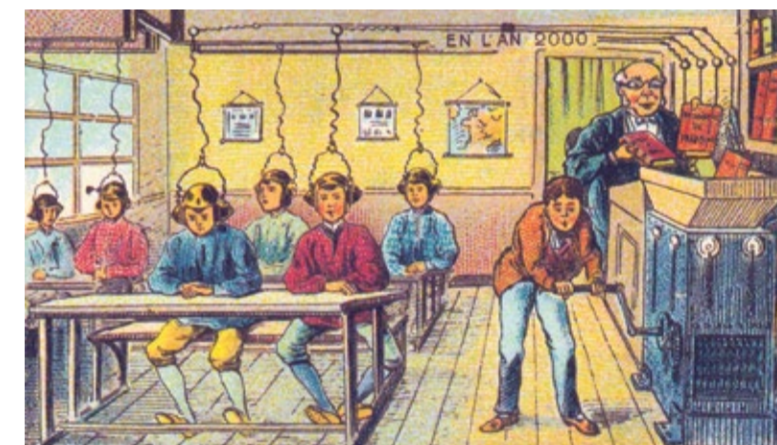
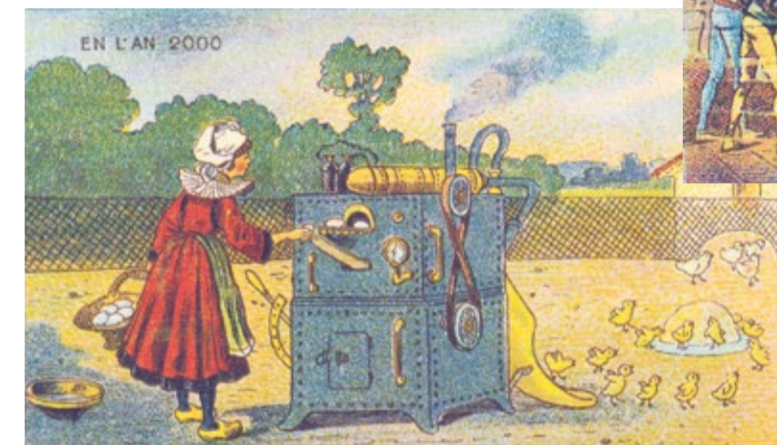
Ehkki pildiseerias kujutatud tehnoloogilised leiutised olid kujutamisasjas kahtlemata tugevalt tulevikulised, pole sotsiaalne ja ruumiline taust „saja aasta jooksul“ kuigivõrd muutunud.

deid ning arhitektuur on ikka tolle ajastu arhitektuur. (Omamoodi metatekstina hakkab see silma rätsepätkõkoda kujutaval postkaardil, kus keerukas automatiseeritud mõõte-, lõike- ja õmblusseadeldis toodab stiiliti saja aasta vanuseid riideid.) Kahtlemata võib vastu väita, et seeria fookuses olidki just tehnoloogilised kujutelmad ning et sigarikarbi sisepaper pole just teab kui nüansirikas meedium (kuigi see-sinane meedium tõestab lõpuks pigem, et on). Ning mõistagi on kaalu epistemoloogilisel kaalulusel, et kui tuletaksime liiga tulevikuliseks kõik praeguse tegelikkuse aspektid, ei tunneks me kujutatut enam kuigivõrd „meie“ tulevikuks ära. Kuid eelkirjeldatud ebaproportsioon on kindlasti toonane sümptom praegugi aktuaalsele üldisemale tõsiasjale, et sotsiaalne innovatsioon sõrgib tehnilise innovatsiooni sabas. William Gibson on öelnud, et tulevik on juba kohal, see on lihtsalt ebahühtlaselt jaotunud. Paistab, et see vastas mitmel tasandil tõele siis ja vastab ka nüüd.

ÄRGM UNUSTAGEM MÄNGU

Teiseks aga meeldib mulle nende piltide mängulisus. Seda õhkub juba nende koloriidist (mis osutab ühtlasi utoopilisemale tulevikule) ja kujutatud tegevuste mu-retust eluhoost (mis võib ühtlasi olla märk usust tehnika kandvasse jõudu). On kohe aru saada, et need ei võta oma tuletustööd liiga harda tõsisusega. Ning ma ei tea, kas ma võtaks neid tõsiselt, kui nad võtaks. Minu arvates on need hea näide sellest, kuidas (teadus)ulme juures ei tohiks mängulist, puhtkatsetuslikku komponenti alatähtsustada. Sest see mänguline komponent annab ühtlasi aimu viisist, kuidas niisugused teosed oleviku pinnal toimivad. Ursula Le Guin ütles

kunagi, et mõtteeksperimenti eesmärk, nagu seda terminit kasutasid Schrödinger ja teised füüsikud, ei ole ennustada tulevikku, kuna Schrödingeri kuulsaim mõtteeksperiment näitab, et kvanttasandi „tulevikku“ ei saa ennustada. Mõtteeksperimenti eesmärk on kirjeldada tegelikkust, praegust maailma. Sama kehtib ka teadusulme kui mõtteeksperimenti kohta – selle juures pole oluline mitte niivõrd see, mida ta teaduslik-transsendentselt meie

jaoks (tulevikku) projitseerib, vaid see, mida ta meiega mängulis-immanentselt (olevikus) korda saadab. Teadusulme ei juhata meid niisil õigupoolest mingi kindla tuleviku suunas. Aga ta ärgitab meid olevikuga loovamalt ümber käima – kujundades nõnda muidugi vahetult ka asjade tulevast käiku. Seda tegid need postkaardid siis ja teevad ka nüüd sõltumata oma „parim enne“ kuupäeva möödumisest. Ning seda ei tee loomulikult üksnes teadusulme, vaid igasugune kunst ja kirjandus.

¹ Me ei tea sellest kogumist kuigipalju, kuna me ei talleta neid nägemusi kuigivõrd. Ulmekirjanik William Gibson ütles kunagi ühe oma tegelase suu läbi, et meie pakuvad meie vanavanemate kunagised tulevikunägemused täpselt sama vähe huvi kui neile omakorda nende vanavanemate omad. Ta pidas silmas mõistagi seda, et meid huvitavad esmajoones meie enda tulevikunägemused.

Maikuus rahvusraamatukogus

N 02.05 17.30–19.00
LIVONIAE DESCRIPTIO: EESTI- JA LIIVIMAA VANADEL KAARTIDEL
Raamatesitus
RaRa väike maja

L 04.05 12.00–15.30
HARIDUSKESKUS TULEVIKU RARA-S
Koosloome töötuba
RaRa väike maja

L 04.05 13–18 LAUAMÄNGUPÄEV
Brain Gamesi juhendajatega
RaRa väike maja

L 11.05 12.00–15.30
TEENUSEDISAINI RARA-S
Koosloome töötuba
RaRa väike maja

R-P 17.–19.05 18–02
RARA ÖÖRAAMATUKOGU
RaRa väike maja

L 18.05 18–23
MUUSEUMIÖÖ
Õös on vabadust
RaRa väike maja

L 18.05 23–00
RARA RAADIO ÖÖHÄÄLING
Avalik salvestus
RaRa väike maja

L 25.05 12.00–15.30
RARA KOGUKONNAKESKUSENA
Koosloome töötuba
RaRa väike maja

Väike maja
Narva mnt 11

Solarise saatkond
Estonia pst 9

Vaata lähemalt:
rara.ee/sundmused

KES/KUIS OLEME ÖÖS? SIIRDED ENDAS JA AJAS

Külastas **Berk Vaher** ■ Öö on suurnäituseks viljakas teemavalk – ja üllatavalt alakasutatud. Ööd on inimeagade algusest müstifitseeritud, tajutud selles muund- või pöördreaalsust, kogetud ulmalist isegi ilmsi. Siiret tundmatuse, seestumist millestki võõrast. **Mehis Heinsaar** on tabavalt kõnelnud:

„Joores inimesed on kaitsetud, need jõedeemonid tulevad nende sisse ja kasutavad inimkehja ja inimsuid, et omavahel rääkida. Ja nad lobisevad ja lobisevad tundide kaupa, on väga rõõmsad ning hommikuks lahkuvad. (Naerab)“

Temal on isegi hästi läinud, on ju „demonid“ joobunud ka jökke kaasa võtnud või võssa eksitanud ja lompi uputanud. Ometi ei pea sääraseks meelesirdeks isegi joores või pilves olema – pimedas piirid hägustuvad, tärkavad allasurutud hirmud ja ihad. Öö on Teine.

Pimeduse ja valguse, tumedate tungide ja vaimuselguse vastanduse ajaloost lähtub ka ERMi näituse juhtliin. Mitmest servapealsemast installatsioonist kumab ometi läbi küsimus: mis see öö ülepea on?

SÜNNIS PÄEVAELU JA PATUSTE PAABEL

Öö kui Teine on ju paljuski meie endi konstrueeritud – mitte ainult hirmudes ja ihades, mida sinna kuvame, vaid juba oma ajalises piiritletuses. Ühelt poolt teab mudilane, et päev on valge, öö pime. Ent sotsiaalselt

ja seadustega kehtestatud ööaeg ei järgi ammuilma päikesetsükli: meil läheb talvel ju pimedaks juba enne kontoritööpäeva lõppu, aga kas me tunnetame seda ööna? Samas on soojemal osal aastast pikalt valge ja koitma hakkab vara, ometi pulbitseb ses heleduses sageli pöörane ööelu. Subkultuursele grupeeringle Bling pühendatud la-

bürint jällegi kätkeb mitut klippi päevaajast, kuhu utoopiline kogukond on sooritanud oma nokturnaallavalla siirde.

Üks näituse põnevaimaid kihistusi ongi ööelu normeerimise ajalugu, piiri tõmbamine sünda päevaelu ja (ühe väljapandud artikli pealkirja laenates) „Patuste Paabeli“ vahele. See on ühtlasi meie suurte ühiskondlike siirete kroonika. Keskajast 19. sajandi lõpuni pidid

Eesti lustimajad sulguma kell 9 õhtul. Edasinihkimise tingis uusaja kiire linnastumine – ühtlasi pimedaja koloniseerimine tänavavalgustuse, reklaamide ja äriaga. Veel Eesti Vabariigi algusaajal olid seadusega kehtestatud öötunnid 22–5 talvel ja 23–6 suvel, ent 1930ndail sõostis peokultuur juba üle kesköö maagilise piiri ja varjastesse hommikutundidesse.

Niisiis pole tänapäevane „klubimelu“ sajanditki vana – selle avarama lähiajaloo võtab võimalik kokku näituse lõpusaal. Ent kuigi seda defineerib seal kõlav **Els Himma** „Kesköö“ („kesköö on see aeg, pikk öö ootab ees“), on laul ise salvestatud katkestuslikul sovetiajal, kus avalik keskööjärgne melu oli ametlikult kättesaadav vähestele. Lapsea raadiost ma seda laulu ei mäleta, ju peeti liiga ebamoraalseks. Mitte et peod pidamata jäänuks – üks haaravaimad eksponaadid on kumav aknapaar, mille suletud kardinat taga toimuvad meenutavad mustvalged kodufilmid. Eks peeti ka pööraseid asutuse- ja kolhoosüldikaid, millest näitus kipub üle libisema (ning kuhu on jäänud uusasta- ja jaanipeod?).

Samuti jääb liiga põgusaks teise maailmasõja aegne öökujutus – lei võõrmetelli ju ka tollal, keelde ja komandanditunde trotsides. Ning kui Stalini-ajal kammitseti lustielu vaat et keskaegsetesse raamidesse, on

hilisema sula jooksul näha püüdu seda sallida ja kureerida (kõiksugu noorsootöötajate artiklid diskorikoolitusest ja bändide tariffitseerimisest). Bürookraatlikult kontrollitud hedonismist aga ei piisanud – taasiseseisvumisjärgne anomia lakkas eriti ööelus, hulludel 90ndatel hägustusi nii ajalises kui ka seadusepiirid.

linnud on siin nii ligi. Aga miks ei võiks 21. sajandi linn just selline olla?

Ehk on taolise pastoraalsuse poole teel 21. sajandi ööelu laiemalt? Näitusel ringi uidates oli ikka ja jälle tunne, et see kaardistab juba kadunud maailma (ning mitmes punktis ongi kadunud klubisid mälestatud).

Müürileheski on olnud palju juttu ööelu kokkutõmbumise – noori kasvab vähem peale, nad hoolivad vähem mõllust ja alkest ning rohkem vaimsest tervisest ja une kvaliteedist, laskmata jõedeemoneid endale enam nii ligi.

Võiks arvata, et koroona tõmbas siin järsu piiri vahele – kõhedusega meenutan seda, kuidas leevenemisajal lustijaid uute kollete tekkimise hirmus avalikult häbiposti pandi. Ent ka nullindate ülevoolavalt ekstravagantset klubibuumi servamisi kogenuks tajun, et mingi tuntav leevenemine toimus juba mõned head aastad enne koroona. Kui varem käis muusikaviktoriinidel pidu sageli hommikuni või mindi veel mitmesse kohta edasi, siis ühtäkki oli kell 23 plats puhas... Või siis pidutseti mujal ja ilma minuta – ka võib olla. Ent klubipidajate kitsikus kõneleb muust.

Euroopa kultuuripealinn Tartu 2024, mille programmi näitus kuulub, on end juba avamisel ja hiljutisel Kauge reivil Tartu ööelu vajaliku reanimatorina näidanud ning septembris on ERM võõrustamas konverentsipidu UNDA. Kas õnnestub teostada uus siire ja öö noortele tagasi anda? Või peaksid nad suut-

ma selle tagasi võtta ise, ilma et klassijuhataja kätt-pidi tantsima talutaks? Ehk väärrikultuur on see, mis endiselt ööd „omab“? Või ongi üks suur ajastu ümber saamas?

Mu lemmiktaies näitusel on viimases ruumis voogav **Mikk-Mait Kivi** ja **Mihkel Maripuu** „Lõppeks tants“, kus eri ajastute tantsud ja lustid kokku sulavad, liituvad üheks üle aegade värelevalks jõeks. See on ühtlasi kaunis innustus näitust otsast alustada ning aimata selle ehk kohati liigeski staatikas ja raskelt loetava trükiteksti keskuses voolu ja üha uusi kihistusi. Leida ses jões lisaks deemoneile ka ööhaldjaid, tunda inimloomuse ööiha raugematust ja unistada tuleviku pidudest.

¹ Tammjärv, M. 2016. Tuhanded saared ja udune ookean. Intervjuu Mehis Heinsaarega. – Müürileht, 16.11. Variatsioon sellest on tema „Ööpäevikus“, Loomingu Raamatukogu, nr 1–2/2022, lk 65.
² Kelder, K. 2024. Öö ku(j)ub lõpmatusse. – Sirp, 15.03.
³ Loetagu kas või Sirje Presnali artiklit „JÕHKRA SEKSIÄRI OHVRID: paljud neist tüdrukust, kes oma keha müüsid, on surnud. Paljud elavad toetuste peal“, Õhtuleht, 20.04.2024.

Fotod: Berta Jänes

NÄITUS „KELLELE KUULUB ÖÖ? EESTI LINNAÖÖ KIRGAS JA HÄMAR ELU“. PEAKURAATOR KARIN LEIVATEGIJA. EESTI RAHVA MUUSEUMIS 17.02.2024 KUNI 24.02.2025.

Toonast maffia, narko- ja inimkaubanduse põrguballi esitab ERMi näitus liigagi rauigel ja muhestatud moel: relv ja kuuliaukudest läbitatud pitsaäri silt kui trofeed vitriinisi, prostituutide ja seksiootajate kogemused läbi antropoloogilise prisma. **Kärt Kelder** kiidab Sirbis seda hillitsetust², mind jäi see vaevama. Oleks võinud olla eetilisel julgem ja halastamatum inimhävituse suhtes, millest osasaamise ja millele kaasaaitamise plekid on nii mõnegi praeguse „elukeisri“ minevikus.³ Ehk vajaks nende plekkide läbivalgustamine päris omaette näitust?

KELLELE SIIS KUULUB ÖÖ?

„Kellele kuulub öö?“ ei keskendu siiski ainult „Patuste Paabelile“, vaid toob vastukaaluks välja ka argisemad kihistused. Öövahetused vabrikuis, 24/7 avatud lennuja bensiinjajaamad, valvurid ja koristajad, „nähtamatud inimesed“. Ja taksojuhid, liminaalsed stalkerid olme ja lustielu vahel, teejuhid ahvatluste juurde või ohtudest päästjad, vahel ka oma elu hinnaga. Teisalt jällegi ilmneb „linnaöö“ piiride hägusus kontaktis loodusega, eriti Tartus – siinsete öömaastike videosarjas on kuulda isegi kohmetut ja tobedavõitu itsitamist Tartu kui linna üle (võrreldes Londoniga), kuna loomad ja

AVALDUS POEETILISE VARJUPAIGA TAOTLEMISEKS

Kohtumiste & Mitte-
Kohtumiste Instituut

Kinnitan käesolevaga, et mõistan, et poeetilise varjupaiga taotlemise tulemus sõltub ennekõike minust endast, minu sisekaemuse sügavusest ja sellest, kui puhas on selle peegli pind, millesse vaadates toimub minu eneserefleksioon. Samuti kinnitan, et vastan kõikidele küsimustele just nii ausalt, kui praeguse reaalsuse tingimustes võimalikuks pean.

Oma nõusoleku näitamiseks joonista kõrvalolevasse kasti rist, linnuke või mõni muu endale meelepärane kujund.

Kindluse müürid värisevad. Õhk on eelaimustest raske. Keegi ütleb, et tuleb torm. Keegi ütleb, et torm on juba vaibunud. Ainus, kes julgeb tunnistada, et ei tea, kuhu minna, on üksik turist Tallinna vanalinnas, kes on kaotanud silmist oma ekskursioonigrupi, sinise vihmavarjuga giidi ja kodutee. Kui ta siis tasasel häälel mõõdujate poole pöördub ja küsib: „Where I go?“, näitavad tuhanded näpud tuhandesse suunda.

Torm on saabumas Torm on kohal Torm on vaibumas

Kui vana sa oled?

Mis kell on parim aeg...

Musitamiseks _____

Luuletamiseks _____

Kui vana sa tahaksid olla?

Usust loobumiseks _____

Koristamiseks _____

Revolutsiooniks _____

Kunstnik või mitte?

- Jah, kunstnik
 Ei, ei ole kunstnik
 OLEN ISE KUNST
 Kunst maksab makse
 Ei tea

Head inimesed on olemas.

Usun Ei usu

Kas sa näed suurt pilti?

Ei näe Näen

Kas sa saad aru, millal sulle valetatakse?

Saan Ei saa

Aga kas sa tegelikult ikka näed suurt pilti?

Ei näe Jah, muidugi!

Just sellist Eestit ma tahtsingi.

Just nii! Halloo?

Kuidas sündisid?

- Nuttes
 Naerdes
 Rusikas püsti
 Ei tea

Vai sellest Müürilehe numbrist üks sulle tähenduslik lause, kirjuta see ümber ja kanna seda endaga nädal aega kaasas.

Nimeta üks hea lugemine, mis sind inspireerinud on!

Kuidas sa tajud oma keha ja vaimu tasakaalu?

Kus on kodu?

Aga kus sa praegu oled?

Mine akna juurde ja vaata välja. Mida see maailm, mis jääb aknakaasi taha, kõige enam vajab?

Nüüd vali sellest lehest mõne inimese foto ja muuda seda nii, et selle inimese portreest saaks hoopis sinu portree. Võid muuta ka pildi allkirja.

Palun saada oma ankeet ja portree Kohtumiste & Mitte-Kohtumiste Instituudi teaduritele aadressil Madara 30-5, Tallinn 10613, Harjumaa või tee lõke ja põleta oma vastused puhastustules.

Öö kui Teine on ju paljuski meie endi konstrueeritud – mitte ainult hirmudes ja ihades, mida sinna kuvame, vaid juba oma ajalises piiritletuses.

Näitusel ringi uidates oli ikka ja jälle tunne, et see kaardistab juba kadunud maailma.

Foto: Alar Madisson / EKM

Berk Vaher on Müürilehe torisev veteran, vehm võukide ja võuk vehmide seas. Keskealine väikeametnik, kes käib öösiti leierkastiahviks.

MINEVIK ON NÜÜD: MÕNDA NAISTE AJALOOLISEST PROOSAST

Oleme nähtavasti tunnustajaks sellele, et naisautorite kirjutatud teoseid – näiteks ajaloolist proosat – on hakatud eesti kirjanduses varasemast rohkem märkama ja tunnustama, sealjuures ehk mitte enam üksikteoste, vaid laiema nähtusena. Mis on selle fenomeni põhjused (ja tagajärjed) ning millest jääb veel vajaka?

Merlin Kirikal

Kas näeme praegu eesti naistest prosaistide öitsengu-aega? Hiljuti kõitis selle küsimuse kontekstis tähelepanu kirjandusvaldkonna ühe arvamusiidri **Tiit Aleksejevi** põgus väljaütlemine. Tema sõnusti pakub eesti nüüdiskirjanduses erilist huvi naiste proosa, rõhutada just **Piret Jaaksi** võimeid.¹ Idee iseenesest ei ole

Maryse Condé „Mangroovi ületamine“ (1989). Näib, et traditsiooniliste soonarratiivide ja „suure“ ajaloo ümbertegemismootor töötab täiskäigul.

Eestiski praegu leviv kujutelm naiste jõulisest tulekust ei ole tingitud ainult sellest, et kohalikud naised loovad häid sootundlikke filme, lavastusi ja näitusi ning

Eesmärk on muuta idee eesti ajaloost naistele oluliste rõhkude ning naiste ajalukku (taas)kirjutamise kaudu mitmemõttelisemaks ja pingelisemaks. See on oluline, sest kui naised (või üldisemalt haavatavad subjektid) endale olulisi minevikulugusid ei loo, teevad teised seda nende eest, tõenäoliselt naiste häält vaid osaliselt kaa-

Carolina Pihelgas. Foto: Lauri Kulpsoo / ERR / Scanpix

Lilli Luuk. Foto: Joanus Lensment / Delfi Meedia / Scanpix

Piret Jaaks. Foto: Kairi Leibold / ERR / Scanpix

uus. Teisisõnu, diskussioon, nt **Johanna Rossi**, **Leena Käosaare** ja **Pille-Riin Larmi** kriitilised artiklid ja arvustused, on toonud juba enne Aleksejevit lisaks kvantiteedihüppele esile ka eesti naiste praeguse proosa kvaliteedihüppe ehk uuenduslikuna tõlgendatavad eripärad ja tugevused.² Sageli peatuvad kriitikud saavutustel just ajaloo- ja naisproosa valdkonnas. Ka Aleksejev tõmbas viidatud intervjuus paralleeli soome naiste meisterliku ajaloo- ja naisproosaga, mis andvat vastavale väljendustüübi „mingi tahu“ juurde. Sealjuures käiakse „ajaloo- ja naisproosa“ mõiste endaga ümber vabalt – nagu selles essee minagi.

Naiste „uhke tulemi[s]e“ taust ei ole sugugi pelgalt lokaalne.

Vinged naised ja võrdsusfeminism, sh selle poleemiline „astu ette“ mentaliteet nii autorite kui ka loodavate karakterite mõttes on praegu popid ja tulemuslikult turundatavad.

Foto: en.wikipedia

Vinged naised ja võrdsusfeminism, sh selle poleemiline „astu ette“ mentaliteet nii autorite kui ka loodavate karakterite mõttes on praegu popid ja tulemuslikult turundatavad, nagu näitavad mh Hollywoodi trendid („Barbie“, „Vaeseskesed“, „Düün“).

Põnevad naisloojad ja -tegelased õitsevad ka Lääne ajaloo- ja naisproosaga. Suurte kirjandusriikide kontekstis asetatakse naiste ajaloo- ja naisproosa hiljutisima murrangu algus 2009. aasta kanti – märgilisea tuuakse ära Bookeri laureadi **Hilary Manteli** Tudorite dünastia teosed („Wolf Hall“ ja „Aeg äratada surmud“) (ee 2011, tlk **Karin Suursalu**).³ See tõusulaine ei näita talumise märke – 2020. aastal ilmus **Maggie O'Farrelli** feministliku taustaga paljuräägitud romaan „Hammet“ Shakespeare'i abikaasast Agnesest ning paari varalähkunud pojast ja teistest lastest (ee 2021, tlk **Küllil Seppa**). Mainimata ei saa jätta ka dekoloniaalsete autorite juba aastakümneid väldanud tööd, hea näide on äsja **Ulla Kihva** eesti keelde tõlgitud Guadeloupe'i kirjaniku

kirjutavad tähelepanu väärivad tekste, vaid ka sellest, et vahetu retseptioon võtab neid teoseid tõsiselt. Kirjanduses mängib rolli naistest arvustajate varasemast tuntavalt tugevam solidaarsus oma sookaaslastega (nt **Mari Peegli**, **Vilja Kiisleri**, **Piret Põldveri**, **Sveta Grigorjeva** jpt naisrakursiga aktiivselt suhestuvad arvustused). Kui jätta kõrvale 2023. aasta loome eest jagatud kulka preemiate vähesus, on selge, et naistele on saanud osaks ka tunnustust, mh Tuglase, Krossi, Hea Loo, EKLi romaani- ja naisproosa auhindade. Samuti tegelevad uurijad unustatud naisprosaistide loome väljakaevamise ja analüüsisga.⁴ Niisiis, feministliku kirjanduskriitika projekti üks sihte ehk huvi suurendamine naistekesksete lähenemiste vastu ning naiste võimestamine on ka eestikeelses kirjandusinstituutsioonis vähemasti ositi ja ajutiselt täitumas.

ÜMBERKIRJUTAMISE HÜVED

Madame de la Fayette'i saavutusi eirates löi n-õ täpsetele faktidele tugineva ja tugevalt meheliikustatud ajalooromaani žanrimääratluse 19. sajandil **Sir Walter Scott**, rõhudes sõdade ja poliitika ülilmusele. Ka kohaliku ajaloo- ja naisproosa asjus on teaduskirjanduses ammu näidatud, et meie minevikutaju loomisel, sh kanoniliseks kujutamiseks n-õ sobivate ja väarikate troopide (mässud, võitlused, vastupanu, rahvus) kinnistamisel on võtmerolli mänginud meeskirjanikud (**Eduard Bornhöhe**, **Eduard Viide**, **August Mäik**, **Jaan Kross**, **Mats Traat**, **Andrus Kivirähk** jne).⁵ Samas kohenevad aktiivsed kirjutajad aiva enam arusaamaga, et minevikupärandi tähendus on ajas teisenetatavad⁶ ning et sarnastesse narratiividesse kinnijäämine pärsib kultuuri edenemist.

Naiste ajalookirjanduse praegune öitseng on signaal sellest, et endasse uskuvad naistest kirjanikud tahavad panustada olemasoleva minevikupildi tihendamise.

sates ning oma piiratud kogemust universaalistades. Siin saab tähtsaks ka tunnustuse olemasolu, mis peaks tagama naiste teoste suurema loovatuse ning nende tekstide esitatud ideede vilkama ringluse.

See, et proosakirjanikud, paljude teiste hulgas **Kai Aareleid**, **Eva Koff**, **Heli Kendra** ja **Juta Kivimäe**, asetavad oma teoste tegevustiku just lähemasse või kaugemasse ajalukku, näitab, et eesti naiste kui heterogeense grupi hulgas on kanda kinnitanud (teadvustamata) usk sellesse, et meie reaalsustaju on suuresti tehtud meie ja meie lähedaste sagedasti traumaatiliste minevikukogemuste kaudu. Olgu et kunstiteos ei ole kunagi pelgalt ideoloogiline manifest, on žanri valikul sotsiaalne funktsioon ning kõnealus proosatüübis on selleks sõnum, et me oleme suuresti see, millest tuleme. Sellel mõttel on nii negatiivne kui ka positiivne varjund. Ühelt poolt kerkib eesti naiste ajaloo- ja naisproosat lugedes taju, et minevik on kui nakkushaigus, mille tüstistuse käes järgmised põlvkonnad kannatavad. Minevik on nüüd, jälle ja igavesti. Teisalt sugereerib kirjutatu vähemal kaudselt, et kui olnu veenvalt esile manada ja uut meelelahti mõtestada, saab enesekindlalt, võimestatumalt edasi minna. Sama idee juhib ka paljusid teraapiavorme. Igal juhul peaks tõi, et kujutus olust inspireerib naiste pikemat proosat praegu enam kui ole, panema meid lugejatena küsima, mida see meie – üksikõik kuidas me end siis parasjagu defineerime – kui ühe keeruka grupi kohta ütleb.

NAISTE JA MEESTE KIRJANDUS?

Mõistagi kerkib naiste proosast kirjutades küsimus, kas meestest ja naistest eraldi kõnelemine ei ole ikka veel *passé*? Kas on üldse mõtet rääkida eraldi naiste ja meeste kirjandusest? Feministlik kriitika on jõudnud konsensuseni, et totaalselt üldistusi teha ei saa: meestest kirjanike kui rühma ja naistest kirjanike kui

rühma loomet kõrvutavalt uurides ei saa tuletada läbivaid erinevusi, sest need grupid on äärmiselt heterogeensed ehk arvestada tuleb ajalooliste, kultuuriliste, sotsiaalsete jne erinevustega. Ent isegi kui uurida kohalike naiste ja meeste proosat nt alates 2010. aastatest, ei saa öelda, et mingid teemarigid kuuluvad nui neljaks kokku just naistega. Siinsed mehed kirjutavad sarnaselt oma naistest kolleegidega lapsepõlvtraumadest (**Urmas Vadi** „Kuu teine pool“) ja raputavad esimesest armumisest (**Sven Mikseri** „Vareda“) ning rajavad tugevaid nais(pea)tegelasi (**Rein Raua** „Päikesekiri“). Ka loo vahendamise tonaalsus ei jookse kuidagi n-õ soopiiri mööda – irooniline-distantseeruv lähenemine ainevallale, mida on ikka meeste leivannumbriks peetud, on omane ka naiste proosale, kas või **Lilli Luugi** töödele.

Siiski, absoluutse lõikejoone tõmbamise võimatus ei tähenda, et naiste ja meeste tekstide vahel ei oleks tähelepanu väärivaid erinevusi või et poleks põhjendatud naiste tekstide eraldi väärtustamine. Seda seetõttu, et naiste partikulaarsed hoiakud põhinevad teisele, madalama staatuse ühisel kultuurilisel kogemisel. Valdavalt on naistel olnud oma erisugustes kogemustes meestest kehvemad võimalused avalikus elus osaleda, otsuseid langetada, haridust omandada, ka on ajalooliselt olnud ebavõrdsused toetusüsteemides, sh pere toetuse määras. Ükskõik millist tooni autor parasjagu kasutab, kaldub mainitud teisesuse kogemus naiste

Feministliku kirjanduskriitika projekti üks sihte ehk huvi suurendamine naistekesksete lähenemiste vastu on ka eestikeelses kirjandusinstituutsioonis vähemasti ositi ja ajutiselt täitumas.

Kui naised (või üldisemalt haavatavad subjektid) endale olulisi minevikulugusid ei loo, teevad teised seda nende eest.

(sõjad, okupatsioonid, lähedaste kaotus, nälg, vaesus jne) suhtlusvõimekust pärssivad mõjud (esi)emadele. Teisisõnu, sageli on jutustajad keskendunud sellele, kuidas ema kui pelk teise, inimkujuline tühjus lastele mõjub. Kolmas liin rõhutab emaduskogemusi. Jaaksi arenguromani sugemetega 20. sajandi algusesse paigutatud tegevusega teoses „Taeva tütre“ tõuseb emalikkusega seotud ohverdus ja hool põhielemendiks: vaagitakse armeenia orbuudele emafiguuriks (päästjaks-kaitsjaks) olemise üllust. Heli Kendra kuusalumurdelises ja dialoogiohtras teoses „Kärkä“ aga tematischeeritakse laste surma halvavat mõju emale – teema, mida kanoniseeritud meeskirjanduses subjektiveeritud rakursist pigem ei näidata. Meeste praeguses proosas võivad emad küll kanda narratiivselt olulist rolli – nii juhtub nt Urmas Vadi „Kuu teises pooles“ –, aga nad ei kannata vastustust ehk nende kaudu ei vahendata toimuvat ning neid manatakse kõrvaltvaates.

Ka tiirleb naistest autorite ajaloolistes teostes küsimus, mida naised on tohtinud teha ning mida neile keelatakse ja miks – ehk fookuses on naiste agentsus ning näidatakse, kas ja kuidas see on aja jooksul muutunud. „Kärkä“ küsib söakas Ann oma me-

helt julgilt: „Kas sinä tahud, et sinu naine istus kodu jalgupäidi seinäss kinni?“ Kivimäe albumromaanina mõjuvas „Suures toas“ illustreerib naistele vaikimisi seatud piiranguid konservatiivse teenija Juuli selgitus peategelasele, väikesele Mintsile: kõige mustemad kodutööd tuleb naisel teha nii, et mees ei näeks, rääkimata muudest ülesannetest, mis on nagunii naise õlul. Selle peale soovib vanaisa tüdrukul hoopis artstiks õppida, et oleks iseseisvus ja oma raha ega peaks kellegi sõna kuulama. Kohaliku ajaloo- ja naisproosa teostest nähtub, et esiemad ei võtnud haridusõigust, arvamusvabadust ega teovõimet iseenesestmõistetavana – see, et need teemad praegu läbi minevikuprisma nii intensiivselt laual on, viitab, et ikka veel ei tunta end oma õigustes ja vabadustes kindlalt. Toimevõimekuse teema valgub ideetasandil ka karakterite kujundusse – erilisena mõjub **Loone Otsa** 1942. aasta sündmustele keskenduva „Armastuse“ Salme Niilend, kes võtab meeste ajalooromaanidest tuntud (hull)julge seikleja positsiooni enda kanda, samas kui kaks meespeetegelast on suletud ruumides Salme ohtliku teekonna tulemuse ootel. Teisisõnu, tematischeeritakse (kendralikult) nii jalgupädi seinas kinniolemist kui ka enda (meeleheitlikku) lahtirehimist.

Selgelt eristatav kiud meid huvitavas tekstikorpuses on Nõukogude okupatsiooni ja sellele vahetult järgneva ajajärgu vägivallade kujutatud teosed. Sarnaselt ühe kohaliku suunanäitaja **Sofi Oksaneniga** – kes teemaga jätkuvalt intensiivselt edasi tegeleb – seovad mõned praegused naiskirjanikud, nt Luuk ja Pihelgas, ühte seksismi ja/või misogüünia avaldumisvormide kriitika ning Nõukogude okupatsiooni alandused. Sellist kombinatsiooni kohalikud meeskirjanikud ei paku. Kannatus, mille järeldõuked kestavad siiani, on neis tekstides keskne. **Doris Lessingi** väljendust kasutades auvad mainitud autorid (siia lisaksin ka nende olulise „esiema“ Ene Mihkelsoni) väga hästi, et me oleme vägivalla lapsed. Ka on selles kontekstis olulised seksuaalvägivalla representatsioonid. Siin on tajutat mõju neiljanda laine feminisimil, mis keskendub naistevastase (seksuaal)vägivalla kujutusele, eesmärgiga probleemistiku esiletõstmise kaudu ennetustööd teha ja võimestada vägivallakogemuste äratundmist ning nendest rääkimist.

Ükskõik millist tooni autor parasjagu kasutab, kaldub teisesuse kogemuse naiste proosasse sisenema mitte ülatvates ja kaudselt, vaid läbielatud ja detailselt.

Ükskõik millist tooni autor parasjagu kasutab, kaldub teisesuse kogemuse naiste proosasse sisenema mitte ülatvates ja kaudselt, vaid läbielatud ja detailselt.

SUBJEKTIIVNE POSTSKRIPTUM

Ent millest on naiste (ajaloo)proosast vajaka? Tunnen puudust tekstikujundusest moel, mis käivitaks ühtaegu nii assotsiatsioonid senise lugemis- või üldisemalt

kunstikogemusega kui ka ärgitaks fantaasiat, meeli ja emotsioone intensiivsemalt. Ma ihkan veel rohkem tunda ja ära tunda. Ühelt poolt on nälg millegi grandioosema ning teisalt millegi isiklikuma, kargema, siirama, rajuma järele *à la* **Annie Ernaux** või isegi **Virginie Despentes**. Veel kipub eesti praegune proosa üldisemalt olema kui mitte just konventsionaalsuseesse kalduv, siis pigem liiga vähe järelekujundatud (eeltöö põhjalikkus on samas aukartustäratav) – kunstilise efekti loomisega ja teksti rangemas tihendamises võiks enamgi panustada. Mida me mitmekesis, nõudlikku kirjanduspilti taotledes vajame, on filosoofiliselt ja/või psühholoogiliselt ja/või sotsiaalkriitiliselt süvendatud proosakirjandust, mis kaasaks eri teoreetilisi perspektiive ning ehitaks teadlikumalt juba olemasolevale traditsioonile, sellega orgaaniliselt ja ambivalentset suhetudes. Ka implitsiitne-nutikas suhe esiemade ja -isade tekstidega – mis, tõsi küll, ei puudu täiesti, nii kostavad kriitikat nt paralleelid Mihkelsoni-Luugi ja Kivimäe-Luige-Tuglase vahel ning Otsa „Armastus“ on oma tegelaskujudega selges seoses eesti mõtteloo suurkujudega – võiks olla reljefsemalt esil.

Samuti igatsen woolfilike olemise hetkede ehk selliste stseenide järele proosas, kus miski muutub teravilikkus, helendavaks ning maksimaalselt tähenduslikuks. Et kas või lill – olgu ta siis inspireeritud **Novalise** sinisest, **Charles Baudelaire'i** kurjast või **Virginia Woolfi** „taim[est]“, mis oli lehed laiali sirutanud¹⁰ – muutuks jutustaja(te) taktikepi all osaks millestki suurem. Et need märgilised stseenid eenduksid oma filosoofilis-afektiivse tiheduse poolest teistest tekstiosadest ning saavutaksid rabava mõjujõu, mis tooks kaasa ka iseäraliku voogava tekstidünaamika – seda pean silmas ka mainitud „grandioossuse“ all. Sealjuures ei taha ma väita, et eesti kirjanduses praegu epifaaniaalgeld ei olegi – meenub kas või Jaaksi teose mõjusalt negatiivne koht, kus Türgi sõdur tunneb ühtäkki suus kõrbepiima maitses –, ent nende potentsiaal saaks realiseeruda veel täielisemalt. Nii kriipeldab näiteks Otsa muidu tugeva teose keerutatava veerevõru koht, kus meisterlikult valitud allegooria tähendus avatakse lugejale otsesõnu.¹¹ Lõppeks on see maitses asi, kuivõrd tuleb sümbolid lahti rääkida, aga praegused teosed kipuvad lugejat alahindama – aga see on ka meeste kirjutatud nüüdis(ajaloo)proosa Achilleuse kand.

Lõpetuseks, eesti naisproosastidele on lisaks entsiastlikule tunnustusele ja auhindadele vaja ka konstruktiiivset, edasiviivat kriitikat (sh autorite endi sulest kolleegidele), et alanud / (kohe) algav naiste aeg ei vaibuks.

¹ Tammjärvi, M. 2024. Ülesanne on lahendatav. Intervjuu Tiit Aleksejeviga. – Mõürileht, märts.

² Vt nt Ross, J. 2021. Inventuur soos ja proosas. Mättevahetus: XXI sajandi eesti kirjandus. – Looming, nr 12; Ross, J. 2022. Märjade jälgide tunne. – Vikerraar, nr 5; Käosaar, L. 2023. Ilukirjanduslike lugude taastulemis 2022. aasta proosas. – Looming, nr 5; Larm, P.-R. 2022. Nähtav ja nähtamatu suur tuba. – Keel ja Kirjandus, nr 3; Gogol, Pille-Riin Larm ja Eret Talviste vestlevad naiskirjutusest. – Klassikaraadio, 22.01.2022.

³ O'Grady, M. 2019. Why are we living in a golden age of historical fiction? – NY Times, 07.05. 2019. Difficulties, discontinuities and differences: Reading women's historical fiction. – The Female Figure in Contemporary Historical Fiction (toim. Cooper, K.; Short, E.), lk 206. Palgrave Macmillan.

⁴ Vt Keele ja Kirjanduse erinumber „Naiste proosa kirjandusloos“ (2023, nr 8–9), toim. Eve Annuk, Eret Talviste.

⁵ Laanes, E.; Kaljundi, L. 2013. Eesti ajalooromaani poeetika ja poliitika. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9.

⁶ Tamm, M. 2017. Eesti rahvuslik ajalookirjutuse võrdlevas vaatluses. – Tuna, nr 2.

⁷ Zimmermann, T. 2014. Writing Back Through Our Mothers: A Transnational Feminist Study of the Women's Historical Novel. – LIT Verlag, lk 10–11.

⁸ Luuk, L. 2022. Minu venna keha, lk 15. Hea Lugu.

⁹ Kendra, H. 2021. Kärkä, lk 48. Rahva Raamat.

¹⁰ Woolf, V. 2013. Olemise hetked. Märkmekirja mõndanikust (tlk Krista Mits), lk 13. Loomingu Raamatukogu.

¹¹ Ots, L. 2021. Armastus, lk 84–89. Rahva Raamat.

MA EI OLE HALVASTI

KIRJUTAS TRIINU MERES, ILLUSTRERIS LIISA KIVIMÄE

- Ma tunnen, nagu mängiksin hirmus hea maskiga iseennast.
- Aga ära püüa paista sellisena, nagu sa olid enne rongi. Ole lihtsalt sina ise!
- Ma ei tea ju, kes ma olen. Ma ei ole, ei saa olla see, kes ma olin, sest see inimene ei suutnud enam elada. Ma pean õppima olema keegi, kes suudab. Aga ma ei oska olla keegi teine. Ma lihtsalt ulbin ning rabelen ja üritan õppida nägema endas head. Ennast heana.

See polnud kerge. Harjumus ennast peksta, kõiges omaenda süüd näha, mitte kunagi kedagi teist, vaid alati ainult ennast süüdistada, oli tugev. Miks ma piisavalt kiiresti ei parane? Miks ma juba terve ei ole? Rongi alla jäämine kõlab õudseltselt, aga mul on juba päris talutav olla, paari kuuga peaks nüüd terveks saama, eks?

Alustasin enda sundimist sellest, et mis mõttes ma mähkmesse pissin, pean ikka kuidagi vetsuni jõudma. Rüüsin jalule ja tualetti. Mähket oli äärmiselt tüütu ära võtta ja jälle tagasi panna. Käed vöbisesid. Sain hakkama.

Paar korda läks mul oma kempuavantuuride ajal ka pilt eest, aga pörandale kukkusin ainult ühe korra. Siis tuli teadvus tagasi. Keegi ei näinud mind siin voodi kõrval vedelemas, eks? Tõusin, vajusin madratsile ega rääkinud sellest kellelegi. Isegi ei mõelnud rääkida. Kui juhtus, siis juhtus.

Alles hiljem kuulsin, et mul olid selgroos mõrad, selle pärast ei tohtinud ma tõusta. Tõusin ja tuikusin ikkagi vetsu. Vajadus sundida, sundida, sundida end rohkem tegema oli kõikehõlmav.

Mul olid puusades terasvardad, et vaagnamurrud fikseerida. Koed vahetult seal ümber surid ning kogu konstruktsioon lehkas seetõttu veidi. Surnud liha ikkagi. Pödesin hirmsasti selle pärast, kuidas ma külastajatele tundaolevalt haisen. Üritasin end neist veidigi eemale nihutada. Ei, mul ei tulnud hetkeks

ka pähe, et kui inimene on rongi alt läbi käinud, siis on tore, et ellu jäi, veel toredam, et pärast kaht nädalat teadvusele tuli – et kedagi tegelikult ei häiri, kui ma veidi lehkan.

Muretsetsin, et olen ebatüüpiline, haisen, mitte piisavalt ilus, ei teeni piisavalt ja nüüd ei käi vahel isegi kempus pissil, vaid kusen mähkmesse. Ilmselt eritasin muudki, ent seda ei mäleta – olin ikka üpris katki. Sellest kohast end heana nägevaks inimeseks üles töötada oli väga suur ettevõtmine.

Et veel raskem oleks, töötasid paljud teised inimesed kõigest hingest vastu. Mulle pandi tohutult pahaks, et end tapsin.

Ma vist ei öelnudki enne, et läksin rongi ette teadlikult. Ma läksin.

Võiks arvata, et enesetapja sõpruskonnas on valdavad kaastunne ja õudus omaenda vajakajäämise pärast sõbrana – mina igatahes arvasin, et nii on. Eriti alguses, kui ma veel vana endana kedagi ei süüdistanud ning kogu valu ja häda oma veaks, ainult omaenda veaks võtsin. Minu viga, et ma rohkem ei väljendanud – kuigi suvi otsa ainult sellest rääkisingi, kui halb mul on. Minu viga, et te uskuma ei jäänud, ma pidanuks ikka rohkem vaimself teie ees veritsema ja vähem rahulikku sõnu kasutama.

Sa olid ainus inimene, kellele ma ütlesin, et lähen enda tapmiseks rongiaegu vaatama. Mul on nüüd nii kahju, et sulle sellise koorma panin. Loomulikult sa ei teinud midagi ega arvanud sellest midagi. Saan täiesti aru.

Mul oli kõigest teistest nii kahju ja arvasin, et ju neil on jällegi minust. Sest kõik on ju nagu mina, mõlevad muudkui teiste peale, muretsevad muudkui teiste pärast.

Et te teaksite: vana mina – see, kes arvas alati, et viga on temas; kes kunagi teisi ei süüdistanud, vaid alati ainult ennast; kes võttis kõik sõed oma pea peale ning üritas olla teiste vastu parem, veel parem, aina parem – meeldis inimestele küll.

Mul oli palju sõpru ja veel rohkem häid tuttavaid.

Pärast enesetappu toimus umbes aasta jooksul palju asju. Kokkuvõtteks võin öelda, et jäin nendepoolse „kuidas sa võisid?“, „ma arvan, et sa tahtsid ikka hästi palju haiget teha“, „mismoodi sa oma lapsed maha jätta said!“, „sa ei meeldi mulle enam“, „mulle ei sobi, et sa kogu aeg aina sellest enesetapust räägid“ tagajärjel ilma neljast väga heast sõbrast. Sellistest sõpradest, kellest ma arvasin, et kui ühel kaalukausel oleks saja inimese elu ja teisel minu oma, kõhkleksid nad valikut tehes.

Üks väga hea sõber tuli aga juurde. Just enesetapuga seoses. Ta käis mind vaatamas igas haiglas. Istus ja rääkis minuga, kui ma veel eriti midagi aru ei saanud. Hiljem käis minu pool ning kutsus mind külla, ja rääkis ja rääkis ja rääkis minuga. Enne oli hea tuttav. Pärast oli sõber.

See, kuidas mitmed teised inimesed ära kukkusid, oli siiski päris õudne. Ma meeldisin teile, kui olin nii õnnetu, et ei näinud võimalust edasi elada; nii haige ja katki, et hingatagi oli valus. Aga kui ma jalad maha toetasin ja otsustasin end mitte enam peksta, siis te ei kannatanud seda välja? Nüüd olen ma halb ja isekas?

Mul ei olnud tegelikult kahju enamikust neist inimestest ilma jääda. Aga hämmastus oli seevastu meeletu.

Füüsiliselt lapiti mind Pärast Rongi kenasti kokku. Arstid tegid seal väga head tööd. Ma pidin küll uuesti kõndima ja kirjutama õppima ning mu parem käsi ei töötanud siiani päris nii, nagu peaks, silmanägemine kipub kahekordseks ja muud piasjad. Aga arvestades, mis võinuks kõik halvasti minna – oivaline töö.

Aga samas ei suunanud riik mind ühegi psühhiaatri jutule. Ma ei saanud mingit muud vaimset abi peale võimaluse psühholoogide juures pilte ja lauseid loogiliselt järjestada ning olla tuvastatud kui oma vaimse võimekuse enam-vähem säilitanud isik.

Psühhiaatri juurde läksin ise. Muuseas, uurisin alles aasta hiljem ikka ise välja, et ma pean esitama riigile taotluse, et mulle töövõime toetust makstaks. Seni ei antud midagi.

Ei, ma ei olnud eriti võimekas, hakkamasaja isik. Kurat, ma olin rongi alt läbi käinud – ajupõrutusega ja sügavas depressioonis. Parun Münchenhausen, kes end juukseidpidi soost välja tirib. Aga paljude arvates ikka veel mitte piisavalt hea. Isekas. Ülbe. Ei oska tänuik olla.

Psühhiaatrilts sain depressiooniravimid. Iseendalt otsuse muutada. Olla edaspidi keegi, kes suudab elada, mitte ei vangu kogu aeg enesetapu serval tundega, et pole piisavalt hea.

Hea olemine oli mulle tähtis. On ikka veel, aga kui ma end tapsin, oli mu sõnastatud motiiv: „Ma olen nii hea, kui vähegi jaksan, aga sellest ei jätku. Ma pole piisavalt. Maailmal on parem, kui minusugune kõlbmatu isik seal enam ei ela. Mu lastel on parem, kui minusugune kõlbmatu isik neil emaks ei ole ja neid kasvatab näiteks minu ema. Sest ma ei suuda enam parem olla ja ikkagi ei õnnestu mul neid õnnelikuks teha! Ma olen vaene, liiga palju arvutus, karjun nende peale, ei pühenda piisavalt tähelepanu ega suuda isegi trenniraha ära maksta!“

Minu loogika oli enne rongi alla minekut mitut pidi ebaloogiline. Fundamentaalseid vigu oli ohtvalt. Muu hulgas arvasin, et kui olla teiste vastu küllalt hea, on nemand sinu vastu samuti, kui sul vaja on.

Reaalsuskontroll näitas, et ükskõik kui hea sa oled, ei huvita kedagi, et sinul on halb. Tähebänd, on neid, keda huvitab ja kes hoolivad, aga see ei sõltu sinu headusest – oluline on, millised on nemand. Nemand on hoolivad inimesed, mitte sina piisavalt hea, et sinust hoolitaks.

Selle õppisin oma piiri peal vankumise ajal selgeks. Et kui mind enesetapmise pärast põlastatakse ja halvaks peetakse, ei ole asi selles, et mina olen halb – halb on nende silmis, kes vaatavad.

– Mis nüüd teistmoodi on? Sinus, sinu jaoks? Mingi murrang pidi ju toimuma?

– Ma arvan... et mul on nüüd palju rohkem pohhui.

See ongi põhiline muutus.

Ma ei ole aru saanud, et tegin teistele nii haiget, oh kui hirmus! Ma sain hoopis aru, et mul oli nii kohutavalt valus, ma rääkisin sellest mitu kuud ja mitte keegi neist hirmsasti haiget saanud teistest ei mobiliseerinud end rohkem kui küllakutseks. Ei, nad ei tulnud mulle külla, ei aidanud mul koristada, ei toonud kaasa seljakotiäiti toitu, ei palunud mul end lõdvaks lasta ja mitte muretsema. Mul lasti ise hakkama saada ja hiljem süüdistati, kui ma ei saanud.

Ma ei kaotanud midagi olulist sellega, et ma neile enam ei meeldi. Kahetsus? Oi, inimesed arvasid, et ma kindlasti kahetsen.

Aga ei. Kahetsen siis, et ei õnnestunud? Et ellu jäin?

Ei. Seda ka ei kahetseta. Ma ei muutunud üleni ja täielikult, aga mõnes asjas toimus see väga suurelt. Asjad võtsid aega. Mõned neist palju aega. 5-7-8 aastat.

Aga sellena, kes ma nüüd olen, suudan elada. „Palju rohkem pohhui“ päästis mind.

Foto: Raudu Reinaru

Triinu Meres on kirjanik, blogija ja neuroeriline, kes ei karda seda tunnista.

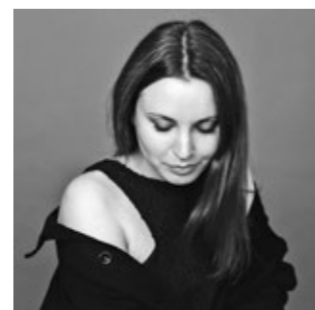

Foto: Gerli Mättus

Liisa Kivimäe on naine nagu merelaine: tattoo-kunstnik, vabakutseline illustreerija ja unistaja.

TULEVIKUVAATEID

22. SAJANDI EESTIST

Selle artikli algidee pärineb Jaak Tombergilt, kes andis tudengitele ülesande kujutada ette, milline näeks välja mõni kindel Eesti paik aastal 2049. Meie suuname oma tähelepanu aga aastale 2100 ning teie ees on eri inimeste nägemused vabalt valitud kohtadest või ühiskonnast üleüldiselt – sellest, millist düstoopiat, utoopiat, üleminekut või vähikäiku me 22. sajandi alguses võiksime kogeda.

ULMELINE TULEVIKU TARTU

Kerli Irbo, maastikuarhitekt

Suurandmete tõhus kogumine ja kiire töötlemine, pilv-tehnoloogiaga ühendatud arvukad sensorid ja kõikjal ulatuv asjade internet on teinud Tartust targalt toimiva linna. Lendamine ja õhusõidukid on saanud peamiseks transpordivõiksiks. Milline on elukeskkond, kui transpordiks pole enam vaja maapinda? Kuidas kasutame vabanenud linnaruumi?

Just sellele keskendudes oleme Arhitektuurikooli õpilastega viimased kuu aega Tartu linnaruumi üle fantaaseerinud ja loonud ühiselt maketi inimsõbralikust tulevikuinnast Turu-Riia ristmikul, mida saab näha ka Arhitektuurikooli aastanäitusel „Meie ruumid“. Ideed hakkasid kujunema vaatamisest tulevikku, kus ulmekirjandus on saanud reaalsuseks.

On aasta 2100, lendava ühistranspordi, isejuhtivate sõidukite ja jagamisteenuste ajastu. Tehisintellekt tagab linnas sagivate arvukate transpordivahendite parve sujuva kulgemise ja üksteisega arvestamise. Tartu on suuresti autovaba tsoon, kus igapäevakäike tehakse lendavate busside ja taksodega. Isikliku lennumasina omamise vajadus puudub, veel 2020ndatel levinud vanaaegseid autosid on lubatud kasutada vaid väljaspool linnu.

Linnaruum on tundmatuse ni muutunud. Vabanenud tänavaid katavad mitmekesise ja lopsaka loodusega linearpargid, kus on rikkalikult kergliiklusteid ning liikumis- ja ajaveetmisvõimalusi. Ohk on värsked ning kõigil on turvaline liikuda. Linna kavandamise aluseks

on 15 minuti linna idee – vajaminev peab olema kõige rohkem 15-minutilise jalutuskäigu või rattasõidu kaugusel.

Tartu kesklinna kaubanduskeskuste katused on ümber ehitatud, et jätkata olemasolevate hoonete kasutust, need on sõimpunktid, kus üha saabuvad ja lahkuvad lennumasinad peatuvad vaid hetkeks, et inimesi peale võtta või maha panna. Rõdud on muudetud sissepääsudeks, ehitistest on saanud üleni nutikad hooned, mille andurid võimaldavad reaajas ruumihaldust, näiteks tuvastada lekkeid veetorustikus. Katuseid kasutatakse pidevalt, seal asuvad nii kompaktsed tehnoarjatised kui ka maandumisplatsid ja inimeste liikumisruum, neilt pääseb hoonetesse ning sildade ja käikude kaudu naaberkatustele. Kõikvõimalikud reaalarajad andmed ja neist juhitud seadmed on vähendanud kulusid, suurendanud jätkusuutlikkust ning tõhustanud energijaotust, prügivedu ja liiklusvoogusid. Inimesed veedavad meelsasti aega tänavatest loodud majadevahelises mitmekesises ja loodusküllases linnapargis. Enamik inimesi eelistabki liikuda jalgsi või rendiliikuriga, sest see on lihtsalt tore – igal aastaajal. Hiljutised hitid on näiteks renditõuks-lumelaud ja elektrimootoriga Soome kelk.

Milline on elukeskkond, kui transpordiks pole enam vaja maapinda? Kuidas kasutame vabanenud linnaruumi?

MAAILM, KUS SOOLIST KUULUVUST EI TRÜKITA PASSI

Aet Kusik, TÜ keeleteaduse nooremteadur

Alustagem klassikaliselt: kujutlege aastat 2100 kui aega ja kohta, kus soobinaariat ei eksisteeri ja inimesi hinnatakse, lähtudes nende omadustest, mitte soostereotüüpidest. Selles maailmas on soo alusel kahte gruppi rühmitamine sama veider kui silmavärvi alusel grupeerimine, soolist kuuluvust ei trükita passi. Kas sellises kohas oleks sugu tähtsusetu, tühi kategooria?

Mittebinaarse maailma poole püüdlamise isiklikest ja kollektiivsetest teeradadest kõneleva filmi „Orlando, minu poliitiline biograafia“ režissöör, filosoof, aktivist ja kirjanik **Paul B. Preciado** on öelnud, et transsoolistest inimestest rääkides rõhutatakse peamiselt kannatusi. Transinimeste argipäevas on tööpoolset palju ühiskondlikke barjääre: dokumentidega seotud asjaajamine on aeglane või ei võeta meid üldse kuulda,

meditsiinisüsteem on ligipääsmatu, lähedased ei oska informatsiooni vastu võtta, näevad transidentiteeti katastroofina, meedia edastab väärinfot jne.

Loomulikult tuleb katsumustest rääkida. Me teeme seda ja loodame, et need, kellel on võimu, tunnevad kaasa ja astuvad samme, et kannatusi vähendada. Ainult kannatuspõhise esitusviisi probleem seisneb aga selles, et transrõõm – nauding oma uuest leitud minast või muutunud kehast ja olemist toetavast minapildist – jääb tagaplaanile.

Kui seostame binaarsesse soosüsteemi sobimatust üksnes kannatustega, siis kipume edastama kujutist transinimeste kui probleemist, mis nõuab lahendamist. Selle asemel tahaksin utopiseerida maailmast, kus oleme aru saanud, et soov olla erinev, olla individuaalne, ühes sooviga kuuluda või mitte kuuluda käib inimkogemuse juurde. Tahaksin näha maailma aastal 2100 paigana, kus me ei püüa erinevusi tasalülitada või naeruvääristada, vaid suudame näha koos probleemidega võimalusi. Kui kujutame ette aastat 2100,

kus sugu on kategooriana ebaoluline, on liiga lihtne „lahendada“ transinimeste kannatusi eeldusega, et nad on meie kujutletavatest maailmadest lihtsalt ära kadunud ehk renderdunud ühtlaselt paiksoolisteks. Sellises mõtteeksperimentiilmis pole me vabastanud transsoolisi inimesi barjääridest ega kõrvaldanud allasurumise aluseks olevaid struktuure.

Aastal 2100 võiks olla meie käsutuses keskkond, kus sookategooriaid ei sea võimustruktuurid, vaid inimesed. See ei tähenda, et sookategooriad oleks ära kaotatud, vaid nende sisu kujundavad inimesed omatahtsi, vabalt. Maailm, kus soolist binaarsust ei peeta enam mõõdupuukuks, tähendab seda, et sookategooriat saab sidustada, muuta ja selle piire lõhkuda, mitte seda, et soolisusel pole tähtsust. See tähendab, et oleme leidnud ruumi soo kõigile avaldumisvormidele, mitte ei suru peale ühtlast standardit ega ole sugu kui kategooriat ära kustutanud. Preciado „Orlandos“ jõudis selline maailm kohale juba aastal 2028.

< eelneb

PÄRNU 2100

Joosep Vesselov, luuletaja

sa istud valli käärus teed tobi vaataid
uus arendusi ja viking hotelli kõik
su sõbrad on siit kas ära kolinud või
siis täis ossid sinu kõrvale istub raimond
valgre hologramm akordion süles ja ta
ütleb sulle tere tulemast pärnusse ja ta
küsub et kas ta tohib sulle laulda uut
tehis teadvuse genereeritud raimond
valgre laulu ja ta jooksu pealt leiutab
täiesti uue ja täiesti algupärase ja täiesti
raimond valgre laulu nagu mingi „ma
varsti tulen tagasi su juurde“ või
„muistend muusikas“ vms ja ta laulab
seda ainult sulle ta kirjutas selle laulu
ainult sinule sa vaatad talle silma ja ta
vaatab vastu ja sa suudled teda ja ta
suudleb sind vastu sa ütled aitäh ja
kõnnid edasi kõrvalpingil istub raimond valgre
hologramm ja laulab mingitele sommidete
täiesti uut raimond valgre laulu soome keeles
pärgu linna ainus ingel ei sure mitte kunagi
sest me ei luba tal mitte kunagi surra

LAPSEPÕLVEKÜLA UTOOPIA 2100

Maris Pedaja, keskkonnaekspert

Koht mu mõtteis on üks neist tüüpilistest Eesti pisiküladest, mis on viimase põlvkonnaga volanud tühjaks noortest ja nendega kaasnevast saginast. Paigale jäänud elanikud ootavad endiselt külla sõstrakorjajaid, leheriisujaid, riidaladujaid – need sõidavad mõneks harvaks nädalavahetuseks kohale Tallinnast või Tartust või sootuks välismaalt, et loetud tundideks kopsudesse maaõhku tõmmata ja pühapäevaõhtuks linnaelu rüppe naasta. Tulijaid tervitavad võimas pärnaallee, sööm nostalgiat ja viltu vajunud kuurid, mis hoiustavad vanarauda, Soome kelke ja vikateid. Aastaks 2100 on lihtne ette kujutada paiga hääbumise stsenaariumit – jäävad vaid herilasi täis pärnaõied, puuke täis kassid, naati täis peenrad. Ometi peitub hääbumise kõrval veel teinegi, elujõudu täis stsenaarium, millesugust elati külakeses kolm-neli aastakümnet tagasi. Toona ägasid aiamaad aedviljade raskuse all, ümbruskonna lastele korraldati spordipäevi, ühiselt rajatud uisuväljakul kajas õhtuti muusika. Arvestades paiga ajalugu, mille kroonjuveeliks oli sanatoorne internaatkool ühes selle ümber tekkinud haritlaste kogukonnaga, viljakaid maalappe

ja – mis peamine – ruumi elamiseks, võiks paiga tulevik olla kirjutatud ka selle rikka mineviku kajasse. Küläs asub korda tehtud mõisahoonel, elule putitamist ootavad legendaarne koolimaja ja heina kasvanud mänguväljak, renoveerimist vajavad nõukaegsed korterid, tihendamist bussigraafikud. Ühest armastatud Eesti väikelinnast lahutab külakest vaid org, mida läbivad tervisespordirajad – niisiis võiks küla ja linna vahel toimuda loomulik pendelränne, noorema põlvkonna liikumine küla vaimustava rahu rüppe. Seal saaks tegeleda muu hulgas toidukasvatamise, käsitöö ja kogukonna vaimu taasäratamisega – nullindate tuules järk-järgult ajannappusesse lahustunud väärtustega. Kui käimasolev siire suudab panna meid piisavalt peatuma, et meid me pändandiga lähendada, võiks ka küla tulevikust kumada läbi selle minevik.

Küläs saaks tegeleda muu hulgas toidukasvatamise, käsitöö ja kogukonna vaimu taasäratamisega – nullindate tuules järk-järgult ajannappusesse lahustunud väärtustega.

HIRVEPARK, „AKT”, ERNST KIRS

Sanna Kartau, luuletaja

Kõlas kahin, ja keegi astus mulle lähemale ja sosistas mulle kõrvale: *Mulle meeldis, kuidas sa leppasid kirjeldasid.* Pöörasin pead ja nägin rohelist kumaga tumeroosat nägu. Mu ehmatus peale naeratas ta, vaatas korra kõrvale ja tõstis sarkastiliselt kulme. Igat žesti saatis kume raske sosin, nagu tõmbaks keegi suure kriidipulgaga vastu majaseina. *Ma mõtlesin, et kust see hääl tuleb,* vastasin. Skulptuuriavatare linna peale lahtilaskmine algas küll aprilli lõpus, aga et üks neist minust vähem kui meetri kaugusel seisab, ajas ihukarvad püsti. Ta lõhnas suvevihma järele. *Sa lõhnad suvevihma järele,* ütlesin. *Mis juhtub, kui ma sind puudutan,*

kas sa oled külm? Ta raputas pead, kaval ilme näol. *Ei, nad programmeerisid mu soojaks. Soojaks ja lõhnaks,* jälle sellesama naerutusega, mis viitas ereda saladuse olemasolule meie vahel. Ta kivist pea ja käed kumasid soojusest, läikisid suisa. Tal oli seljas marmorvalge see-lik ja üks neist surematutest mustadest sviitritest. *Palun üttele, kui sa vastata ei soovi, aga...* Pole mõtet teeselda, nagu oleksin külm. *Kes su programmeeris?* küsisin. Ta juuksed olid tõmmatud kuklasse krunni. Need olid samamoodi roosa graniidi värvi ja nägid välja, nagu neist oleks käega raske läbi tõmmata. Ta vastus tuli välja sosinal, justkui tunnistaks ta mulle midagi üles: *Sa*

küsid, et kas mina ja see siin meie vahel on tõeline, on ju? Ta ninasõrmete serval oli kerge samblakirme ja juuksejoonel samuti. *Tead, nad võtsid mu vormi, selle senise elukäigu mõjutused...* Siinkohal osutas ta oma ninasõrme suunas ja tõmbas nimetissõrmega mööda juuksejoont, kus oli näha sinna alles jäetud sambla varju. *Ja süstisid sellesse mingit segu inimese müstilistest algosakestest – ja saatsid mu oma elu elama.* Noogutasin selle peale, naeratasin salaja. Kartsin viisi, kuidas ta kuma mind ligidale kutsus. Kuid tema oli minu juurde tulnud. Ja ta küsis pärast meie jagatud küütlevast saladusest kantud vaikust: *Oled sa alati haruldasi puusid uurinud?*

Vaade Tornimäele Rävalla puistestelt, 2100. Illustratsioon: Norman Orro

TASALÜLITUS ARKAADIASSE

Norman Orro, kunstnik

Kui südisin, olid kõik kaevud kuivad, allikates ei olnud vett.

Ema pesi mind oma pisaratega,

isa tuli vaatama, küsis sauna aknast:

„Mis armuline looja andis, kas andis kündja adra taha?“

Ema vastas: „Ei andnud looja kündjat adra taha, andis astjate pesija.“

Revali paesel piiril kõrguvad turistidele silmarõõmuks mõned säilind vanad pilvekriipsutajad, näiteks vana pangamaja, mida peetasse UNESCO tiiva all kui ainamat näidet muistsest raekojast. Selle läve ees pakutasse röstitud mandleid.

Pärast laialdase kvantarvutuse tarvituselevõttu on pangad nagu ööse läbi tarbetuks saanud. Keskvõim on muutunud segahalduseks, kus nõuandjad ja masinad ühtiisi arupidamisi peavad, lakkamata arvutikavasid kohendades ja parandades. Rahva osavõtt on kasvanud ja igähe oskusteave läinud arvesse riigi korraldamisel. Elujärje parandamiseks kohaldatakse tuleviku mudeldamist, see toob nähtavale otsustamiste keeruka mõju kõikidele elulaadidele.

Suurimaks ärialaks, mida huumoriga „mitteäriks“ nimetasse, on kujunenud seni majandamisest kõrvale jäänud välismõjude, nagu prügi, saaste, õhk, maa, tervis ning heaolu, arendamistöö. Keelevara käideldakse nagu tarkvara: seda kohendatakse pidevalt, tehakse öö läbi uuendusi, lapitakse, harutakse lahti.

Uudiseid levib harva, sest uudiste tähtsus on ümber pandud: uudis olla see teadetiikk, millega saab kohalikus raamistikus miskit peale hakata ning mis puudutab ilmakodanikku isiklikult. Uudislugusid kirjutasse võimalikult keerukalt, et vältida teadmiste kahju ja liiguldustamist.

Igaüks valib hariduse järgi käepärase vormingu, mille siis masinvärk lugejale valmis hekseldab. Säärane sõnumileht ilmub iga seitsme tuule tiiru tagant ning on kõigile isikupärane.

Elu käik on rahulik, tark ei kiirusta ning aeg on suhteline. Kaarik olla taas au sees kui vat see kõige õigem kaubavedamise viis – tassi nii palju, kui rammu on.

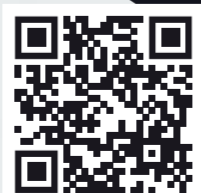
Revali paesel piiril kõrguvad turistidele silmarõõmuks mõned säilind vanad pilvekriipsutajad, näiteks vana pangamaja.

Estonian Fashion Festival

6. juuni Mood-Performance-Tants
7. juuni Showroom
8. juuni Seminar Greenery
8. juuni Antoniuse moeetendus
9. juuni OmaMood

Piletimüük Fientas

6.- 9. juuni 2024 Tartu

Tartu 2024
Euroopa kultuuripealinn

A-LaCoq
Joojapartner

Delfi
Meediapartner

SINIHUMANITAARIA JA VETE LOOD

KESKKONNAAJALUGU

Mis on ühist Narva hüdroelektrijaama turbiinidel, Sargasso merel, näkineitsil ja valedetektoril?

Julia Kuznetski

Kuigi arvame, et elame teadlikult, reedavad meie alateadvus ja bioloogia meid just vee kaudu.

Nende seoste esiletoomiseks vaadeldem kõigepealt klaasangerja elutsüklit. See imeline loom, poolkala, poolmadu, kes elab paikset elu Eesti rannikuvetes, aga ka sisemaa jõgedes ja järvedes, jõuab oma elupaika pika teekonna järel. See teekond saab alguse Atlandi ookeanist, kus klaasangerjas sünnib ja kuhu ta enne surma tagasi kudema läheb. Ookeani hoovustega Sargasso merre jõudnud angerjad surevad, kuid nende marjaterad, millest kooruvad varsti pisikesed vastsed, rändavad tagasi kodumaale, sh Eestisse. Kunagi jõudsid nad Narva jõest Peipsisse, sealt Emajõkke ning Võrtsjärve, kuid pärast tammi ehitamist Narva jõe 1950. aastate alguses on teekond tunduvalt keerulisem. Neid angerjaid, kes hüdroelektrijaama turbiinides hakklihaks saamisest pääsevad, ohustab kauge mere ökoloogia.

Aga ka meile lähedane Läänerahe on ohustatud. Sisemerena on ta eriti tundlik reostusele ja kliimamuutustele. Suurimaks probleemiks on inimekkeline eutrofeerumine ehk vee rikastumine liigsete toitainetega, mis tulevad intensiivpõllumajandusest, loomakasvatusest, ravimijäätidest või on aeglase veevahetuse tagajärjeks. Sisemeri ei ole aga suletud süsteem. Vesi voolab väga kaugele, tekitades ruumis ja ajas seoseid, mis on väljaspool inimese mõttkava.

VEEKEHAD

Mere ja veege seotud protsessid aitavad aru saada inimese vaatekohast piiratud. Kui meie tõlgenduses sureb angerjas tulevaste põlvkondade nimel, siis uusmaterialistlikust aspektist liiklevad loomsed elud lõputu tsüklina veehoovuste sees, ilma milleta on võimatu kujutada ette elu kui sellist, sealhulgas inimeseksistentsi. Miljoneid aastaid tagasi roomasid meie eellased maismaale ja koosneme siiani keskmiselt 70% ulatuses veest. Enamgi veel, me ei suuda selle algaine käitumist oma organismis kontrollida.

Veel baseerub valedetektoril töö, mille ülesandeks on muu hulgas hinnata inimese naha elektrijuhtivust – valetades eritab see higi, teisisõnu vett. Kuigi arvame, et elame teadlikult, reedavad meie alateadvus ja bioloogia meid just vee kaudu – maitsva toidu peale jookseb suu, viiruse peale nina, kurbusest silmad. Eri reaktiividega on seotud eri kehavedelikud.

Nagu on öelnud ökokriitik **Astrida Neimanis** raamatus „Bodies of Water”, olemegi „veekhad”, mis põimuvad teiste kehade hoovustega. Ometi üritab inimene suruda vett enda loodud raamistikku: vesi tundub arusaadav ja ohutu, kui see on näiteks klaasis või basseinis, püüame vett taltsutada, ehitades tamme, kanaleid ja piirdeid. Aeg-ajalt, näiteks tsunamide ja üleujutuste korral, saab vesi siiski kõikvõimsaks jõuks, mida inimene ei suuda takistada.

VEEST VÕÖRANDUMINE

Sinihumaanitearia on keskkonnahumanitearia suund, milles geoloogia, kliima-, majandus- ja ühiskonnateadus ristuvad kultuuriteaduse ning narratiiviuuringutega. Sinihumaaniteariid kutsuvad üles „mõtlemise koos veega”, rakendades uusmaterialismi teoreetilist raamistikku. Astrida Neimanis nendib, et kuna me ise olemine kehastunud vesi, siis järeldeb, et meie arusaama keha on sellest, kuidas me vett mõistame. Näitena

toob ta geograaf **Jamie Lintoni** tähelepaneku, et vesi on abstraktse nähtusena, oma sotsiaalselt ja keskkondlikult kontekstist lahtiseotuna suhteliselt uus nähtus. Vee keemiline valem H₂O pärineb 18. sajandist ehk valgustusajastust, mil mõistus ja selle kandja – (valge) inimene – tõsteti kehast ja loodusest kõrgemale. Materiaalne maailm allutati inimese tahtele ja vastandati igavesele vaimule. Veest kui materiaalse maailma osast sai Lintoni sõnul „abstraktne, isomorfne, mõõdetav kogus”, mida kontrollivad ideed, institutsioonid ja narratiivid.

Üks nendest narratiividest ongi arusaam, et vesi on miski „seal kaugel”, meist „väljaspool”, mis on ühtpidi kontrollimatu ja ohtlik, kuid mida saab teistsal endale allutada, mõõta ja piiritleda. Merd kujutatakse kultuuris ja kirjanduses tihti inimliku maailma vastandina: meri on võõras, selle piirid pole selged, see ei hoi selget kuju ja seda pole võimalik tervikuna haarata ja kontrollida.

Vee allumatus väljendub ka selles, et me ei suuda vees elada. Siit tuleb ületamatu paradoks: elu algas vees, me koosneme veest ja vajame vett eluks, kuid ei meiega ka teised inimesed saa vees hingata. Evolutsioonibioloog **Carl Zimmer** räägib inimese, delfiini ja kala ühisest bioloogiast ja päritolust, nentides, et pika evolutsiooni tagajärjel eraldab meid „saatuslik piir” vee ja õhu vahel. Tema sõnul on need algelemendid niivõrd erinevad, et sama hästi võiks võrrelda elu eri planeetidel. Mõttelise eraldatuse tõttu seostame end pigem õhuga, kuigi koosneme enamjaolt veest.

Kliimasoojenemise aruteludes tõuseb silme ette kurikuulus „1,5 kraadi katastroof” ehk selline atmosfääri soojenemine, mis toob kaasa kuumalained, põua ja maastikupõlengud. Kuna maailmameri imab enam kui 90% antropogeenset kuumusest, on maailma kliimale kõige märkimisväärsem mõju merevee soojenemisel. Kahjuks on meil raske seda tunnetada, seda just saatusliku piiri tõttu kahe elemendi (vee ja õhu) vahel.

See piir peegeldub ka merega seotud lugude ja representatsioonides. Ühismeedias ja dokumentaalfotograafias on meri kas pind, alt elutühi, kuna me ei näe selle alla, või selle sees kihav elu on veider ja ohtlik. Ka mütoloogias on meres elavaid näkke, inimese ja looma hübriide, kujutatud liminaalsete olenditena: surematud või mitteresunud, elavad inimesest teisel ajalisel mõttkaval, liiguvad hoovuste kaudu eri paikade ja ajalooepiisodide vahel, muunduvad merevahuks, röövivad meestelt terve mõistuse, võrgutades neid oma saatuslikku embusesse nagu **Homeroose** sireenid. **Elizabeth DeLoughrey** sõnul on meri klassikalises Lääne narratiivides „Odüsseiast” alates kas saladuslik ala või vallutuspaik.

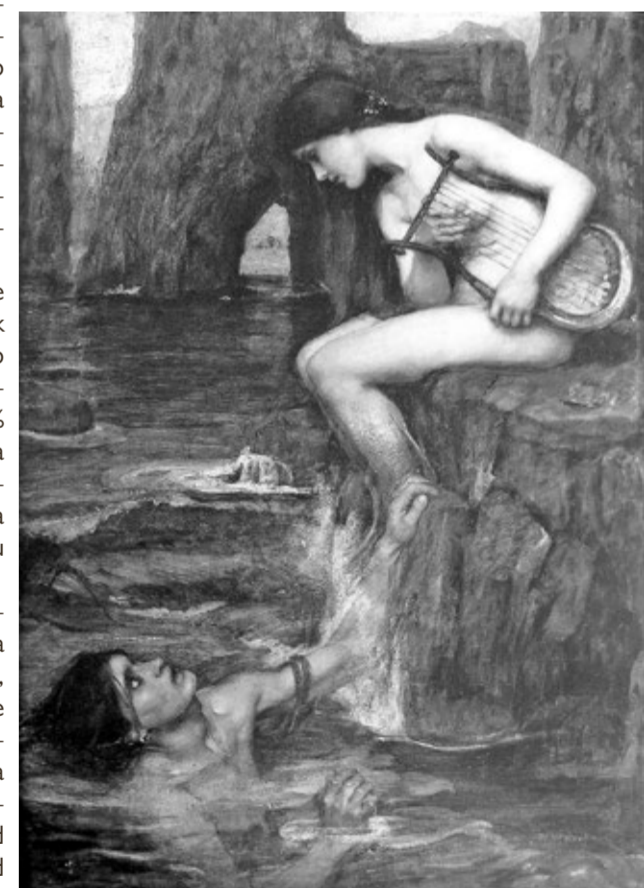
VETE LOOD

Sinihumaaniteariid taotlevad kultuurilisel loodud vastanduste ja piiride ületamist. Selle saavutamiseks kutsuvad nad mõtlema inimese ja vee põimumisest. Seda lähenemist toetab kehavedelike idee, mille järgi ei ole loodus- ja kultuurimaailm vastandid, vaid inimene on materiaalse maailmaga sõna otseses mõttes kokku põimitud. Just vee kaudu toimub kehavede-

line ainevahetus – nii toitainete kui ka toksiliste ainete kujul. Keha ja keskkonna piirid sulanduvad, näiteks ka siis, kui mulda imunud mürkained satuvad emapiima või vees lahustunud mikroplast inimese soolestikku.

Inimese ja vee ühise haavatavuse mõistmiseks on vaja teistsuguseid lugusid – selles näevad sinihumaaniteariid oma missiooni. Välja on pakutud näiteks „veepoeetika”, kus inimese agentsus ei ole enam keskne ning mere „vedelaine” lastakse rääkida oma „hoiatuslugusid”. Sellisteks lugudeks võib pidada nt **Monique Roffey** romaane „Arhipelaag” (2018) ja „Black Conchi näkk” (2020, ee 2022) ning **Rivers Solomoni** afrofuturistlikku lühiromaani „The Deep” (2019) – nendes kehastab meri rohkem kui inimlikku ajalisust, planeetaarset põimumist ja identiteedi voolavust. Meri jutustab ajaloo kõige süngematest sündmustest, sh Atlandi-ülesest orjakaubandusest, ning hoiatab inimliku ekstraktivismi eest, nagu seda käsitab **Emmi Itäranta** menuromaan „Vesi mäletab” (2012, ee 2014), kus vesi on liigtarbimise tõttu üleilmselt defitsiitne ressurss.

Sellises veeteemalises ulmekirjanduses on võimalik ületada ka eespool mainitud piiri, näiteks romaani

John William Waterhouse'i maal „Sireenid”, 1900

„The Deep” inimegelase keha „meenutab”, kuidas vees taas hingata ja elada. Päriselus see küll võimalik pole, kuid teistsugused lood aitavad ületada mõtetes piiri, millest on rääkinud **Stacy Alaimo**, hoiatades, et „kui mõelda mõttkavas inimene versus maailm, tekib petlik võimuillusioon, mis varjab meie tegelikkust haavatavust”.² Selle haavatavuse ja materiaalse maailmaga ühtepõimituse äratundmine on üks sinihumaanitearia peamisi õppetunde.

¹ Gamble, C. H.; Hanan, J. S.; Nail, T. 2019. What is new materialism? – Journal of the Theoretical Humanities, nr 24 (6).

² Toftand, J. 2019. Keha on lahinguväli – Sirp, 22.03.

Foto: Mark Kuznetski

Julia Kuznetski on Tallinna Ülikooli anglistika professor ja ökokriitik.

IGAÜHEL ON OMA FLOW – RÄPPMUUSIKA KUI VAHEND NOORSOOTÖÖS

Ajakirjandus kirjutab ameerika räpparite Kendrick Lamari, Drake'i ja J. Cole'i omavahelisest räägest biifimisest. Regulaarselt tuleb teateid, et mõni sealne räpitaht on narko pärast arreteeritud või maha lastud. Eesti ja Soome noorsootõtjad kutsuvad samal ajal noori röpilaagritesse ja -töötubadesse...

Peep Ehasalu

Eesti räppari ja Haabersti noortekeskuse juhendaja Kevin Polli sõnul kuulub biifimine juba algupäraselt räpi juurde ja on pigem seotud nn battle-kultuuriga, mis on osa räppmuusika ajaloo. „Hiphop on tunduvalt mitmetahulisem ja õpetab noortele muu hulgas kokkuhoidmist, eneseväljendust, arendab sõnavara ja teadmisi. Ka enesekindlaks „kövatamiseks“ on vaja sõnaosavust. Noorsootöös on kõige olulisem olla avatud meeleaga ning valmis igas olukorras toetama ja nõu andma.“

RÄPP LOOB USALDUST

Räpikultuuri algusest peale on räppi iseloomustanud madal osaluskiinus – vaja pole kalleid instrumente, vaid piisab sõnade, hääle ja käepäraste vahenditega mängimisest. Räpp ja hiphop on noorte jaoks tavapärase muusikaline keskkond. Või siis ka segu muusikast, rütmist ja luulest. Muusika psühhosotsiaalsed mõjud noortele võib jagada nelja omavahel seotud põhikategooriasse: identiteet, enesemääratlus, suhted ja emotsionaalsed kogemused. Murde- ja noorukieas on noore kogemusväli veel ahtake ja arusaam oma identiteedist pidevate muutuste tõttu sageli ebakindel. Muusika toimib nagu peegel, mis pakub võimalust mõtiskleda privaatset enda muutuva minapildi üle.

Muusika toimib nagu peegel, mis pakub võimalust mõtiskleda privaatset enda muutuva minapildi üle.

Hirm, et näiteks gängstaräpp võib mõjuda noortele otsese üleskutsena vägivallale, ei pea paika – muusika ei suuna sõnadelt tegudele, vaid aitab enda mõtteid läbi mõelda, suhestuda ümbritseva maailmaga, toetab identiteeti ja aitab seda väljendada.

Räpi kasutamist noorsootöös on rääkinud oma eriala lõpuksamil ka Kevin Poll. „Igasugune oskus, mida noorsootõtaja valdab, on noorsootöös vahendiks. Räppmuusika on vahend, mis toetab eesmärki. Räpp on piisavalt atraktiivne, aga samas kompleksne ja pakub piisavalt väljakutset.“

Soome artist **Aleksi Lemola** on juba aastaid soome noori räpikultuuri juurde juhatanud ning ta on Polliga nõus, et noorsootöös on head kõik vahendid, mis panevad inimest ennast väljendama ja seeläbi oma minapilti kujundama. „Kirjutamine on üldiselt hea viis struktureerida oma mõtteid ja kogemusi; luua neist mingeid draamakaaeri ning põhjuse ja tagajärje seoseid. Paljud mu tuttavad räpparid on öelnud, et mingil teemal loo kirjutamine on aidanud neil kogu teemala lähemale jõuda – lugu tehes tuleb kujundada asjale ka oma vaade,“ ütleb Lemola.

Soomes on saanud viimase 15 aastaga tavaliseks räppmuusikale keskenduvad töötöad. Neid on korraldatud mh õppeasutustes ja noortekeskustes ning mitmete eri rühmadele, nagu vangid, narkomaanid, seksi-

töötajad ja lastekaitse kliendid. See on aidanud paljudel riskirühmadesse kuuluvatel noortel oma probleemidest kirjutada või rääkida ning seeläbi oma olukorda mõtestada. Selle juures on ülimalt oluline – ühtaegu nii tegevuse eeldus kui ka kaasatus – usalduse tekkimine ja tekitamine.

Töötubade osalus- ja rühmaharjutused aitavad noortel esmasest kohmetusest üle saada, sellised mängud loovad avatud ja usaldusliku õhkonna ning neid saab kasutada võimalike pingete maandamiseks grupi liikmete vahel. Nii on suudetud pakkuda noortele inspiratsiooni tõsiselt kirjutamiseks, leida uusi viise tekstile ja luulele lähenemiseks ning lasta neil imestada oma võimete üle, millest nad varem ehk teadlikudki polnud.

Töötubade puhul on oluline nende eesmärgistatus. Ei tulda lihtsalt kokku üksteisele õlale patsutama, vaid neis sünnib looming – kas siis üksi või koos, ent noorte endi tingimustel. Vanemad juhendajad aitavad pigem tehniliselt, seda nii rütmide loomisest kui ka teksti kirjutamise tehnilise poole avamisest. Noorsookeskustes on röpistöötöad avatud kõigile, mitte ainult tõrjututele või tõrjumisohus inimestele, samas aitab tegevuste iseloom kõrvalejätust vältida. Oma negatiivseid tundeid saab välja elada ning samas kogeda koos teiste osalistega edutunnet.

„Kõik suudavad rääpida, aga kõik ei ole kohe alguse head,“ ütleb **Eemeli Uotila**, kes abistab noori räpialade loomisel. „On neid, kes on head harjutamata, ja neid, kes saavad heaks harjutades, aga kõik peavad harjutama, et saada väga heaks.“

Aleksi Lemola sõnul piisab noorsootöö kontekstis röpiga tegelemiseks lihtsalt huvist, edasi aitavad mentorid. Oluline on siiski austus kultuuri vastu, mis tähendab, et end viiakse teemadega kurssi, mitte ei lahmita pinnapealselt. Lemola sõnul ei süvene noored muusikasse ainult selleks, et neid mingil moel tähele pandaks.

Kui räägitakse looteemisest, siis ennekõike sellest, mis kirja saab – sõnadest, sõnumist ja rütmist. Räpp on tänapäeva luule, mis mängib keele ja rütmiga. Noorsootöös liigutaksegi nii, et sõnad ja riimid on eespool, ehkki tänapäevane tehnika rütmiskeemide loomiseks on juba üsna soodsalt kättesaadav ja paljud noored oskavad neid profiil kasutada. Soome noorsookeskustes on ka kallis stuudio noortele tasuta avatud.

Kipinä noortekeskuse juhendaja ja tegevräppar **Jens Grönholm** võtab asja rahulikult ka siis, kui midagi katki läheb – noortega on kokkulepe, et nad annavad sellest kohe teada ega jätka katkest asja teiste tuju ja tööd rikkuma. Kui noori usaldada, tekib neil ka vastutus. See ei tähenda muidugi kõige lubamist või reeglite puudumist. Kipinäs on reeglid paigas, keegi (noor) täiskasvanu kogu aeg kohapeal ja keskkond turvaline.

LAHEÜLENE ÜHISRÄPP

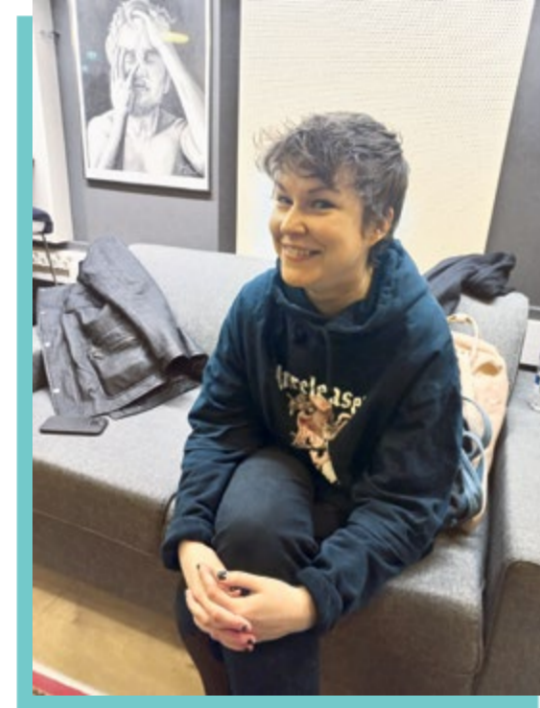
Soome noorsootöös on räpp ja muusika väga levinud ning see kogub Eestiski üha rohkem kandepinda. Kui Eesti **nublu** ja Soome **Mikael Gabriel** üheskoos eesti ja soome keeles rääpima hakkasid, loodi Soome Instituudis koostööprojekt Rapacross, et Eesti ja Soome rääpiva noorsootöö kogemusi vahetada ja kokku liita.

Esimene ühine nädalavahetus toimus Soomes Kipinäs noortekeskuses, kus kümme eesti ja kümme soome noort leidsid üsna kiiresti ühise keele. Kogunenud mentorite juhendamisel loodi uut muusikat ja nädalavahetuse saldoks jäi planeeritud nelja asemel kümme uut räpilugu – iga palja kõlab kolmes keeles eri noorte estistes.

Aleksi Lemola. Foto: Duha Elsayed

Tiia Meriläinen. Foto: Duha Elsayed

Kipinä stuudio. Foto: Peep Ehasalu

Vestluspaneel Tallinn Music Weekil. Foto: Peep Ehasalu

algusest lõpuni koos, põrgatad ideid. See on üliäge“. Ka soome noormehe Simoni sõnul räägitakse küll eri keelt, ent asjadest saadakse ühtmoodi aru. Tema hakkas röpiga tegelema 15-aastaselt ega maininud seda alguses kellelegi. Pärast Kipinäs võimaluste avanemist on ta seal käima jäänud. „Sõnad sõltuvad fillingust, ka eile tulid sõnad alla tunniga. Kodus võib minna mitu päeva, aga grupis tegemine on isegi parem.“ Sander soovib ideede ja riimide jaoks guugeldada, kui endal head riimi pähe ei tule, või liituda kogukonnaga, kus kõik oma loomingut näitavad. Steven imestab, et mõni suudab lambist kirjutada, temal on vaja teada, mis suunas ja mis hoiakuga kirjutada, „siis enam piiri pole“.

„Tegelikult harjutasid nad selle protsessi vältel koostööd, meeskonnatööd, eneseväljendust, toetamist, innustamist, kaasamist ja paljut muud,“ tõdeb Eesti-poolne mentor Kevin Poll. „Sellise projekti puhul on megatuus lõpus üle kuulata, mis tulemuseni on võimalik jõuda ühe nädalavahetusega.“

Poli sõnul lähtuti Eesti „esinduse“ valimisel grupi tänaamikast. „Mõne puhul tundsi, et temal oleks vaja osaleda just kogemuse saamiseks, mõne teise puhul hindasime senisest kogemusest tulenevat tuge ja dünaamikat.“

„Igaühel on oma flow, oma kirjutamis- ja rääpimisviis, kiitust ei pea selle andeka seltskonna jaoks välja mõtlema,“ tõdes Rapacrossi projekti üks mentor, soome räppar **Tiia Karoliina**.

Kui kõrvaltvaatajale võis tunduda, et alguses ei toimunud midagi ja noored rippusid lihtsalt telefonide otsas, siis telefoni toksiti tegelikult sõnu ja riime. Protsess, mis sai alguse laisklemisest ja omaette nokitsemisest, suubus stuudiosse, kus kulgeti juba täiesti samal lainel.

Poli hinnangul on räpp keeleliselt väga kompleksne žanr ja kui võtta eri keelt rääkivad noored ning panna nad koos rääpima, on see keeruline, ent põnev on näha, kuidas noored on valmis ühise eesmärgi nimel töötama. Hoolimata sellest, et enamik noori naabri keelt ei osanud, saadi inglise keele vahendusel hakkama.

Taavi Märjamaalt tõdes, et põhitööd on kõigis keeltes samad. „Räpp on räpp, muusika on muusika. Veidi sain soome keelest aru, aga pidin üle küsima, mida teine kirjutab. Pead uskuma, et inimene ei aja mingit jama, ja kuulama. Siis saad aru, kas tegemist on kvaliteetse asjaga.“

Tallinlaste Steveni sõnul on vaja esialgselt koostöö-ärevusest üle saada, siis „lood teiste ees nullist sajani. Ei ole nii, et poed kivi alla ja nokitses ise midagi – teed

New Yorgi Bronxi linnajaos 1970ndatel alguse saanud hiphopikultuur sündis küll gängivägivalda taustal, ent sai selle tasakaalustajaks. Hiphopi isana tuntud Jamaicaalt pärit **Clive Campbell** ehk DJ Kool Herc alustas omamoodi välidiskode korraldamist, kuhu ta kutsus teiste hulgas ka Jamaica stiilis peojuhte, kes pidid meeleolu üleva hoidma ja publikuga suhtlema. Sellised peojuhid ehk MCd (*master of ceremonies* ehk tseremooniameister) arenesid ajapikku riimiloojateks, räppartistideks.

Algusaegadest peale röpikultuuri juurde kuulunud biifimine tähistab üksteise avalikku pilamist oma lugudes. „Beef“ tähendab inglise keeles lisaks veiseli hale kellegi üle nurisemist.

Nii Põhja-Tallinna kui ka Haabersti noortekeskuses on loodud võimalused lugude salvestamiseks ja stuudioruumis saab tasuta bändiproove teha. Mõlemas noortekeskuses on olemas ka nõuandjad ja abistajad.

nähtaval. Nüüd olen märganud, et neile on antud meedias rohkem ruumi, nad on esile tõusnud.“

Kui kõrvaltvaatajale võis tunduda, et alguses ei toimunud midagi ja noored rippusid lihtsalt telefonide otsas, siis telefoni toksiti tegelikult sõnu ja riime.

Just selle pärast huvitaks Tiit koostöö mõne Eesti räppi tegeva naise või vähemuste hulka kuuluvate räpparitega. „Kui keegi teab mõnd head eesti naisräpparit, kes tahaks midagi koos teha, siis andke teada.“

Kaelani röpimeres olles ei leia Tiia, et rääpimine peaks olema kirm või kõigi jaoks karjäär. „On äge proovida oma loovust, tunnete mahalaadimist. See on ka lihtsalt lõbus. Lugesin kusagilt uuringust, et inimese ajus algab heaolu hormoonide liikumine, kui inimene

Räppar Tiia Meriläineni sõnul on räpp üks viis teha oma hääl kuuldavaks ja rääkida asjadest, millest pole tavaliselt kerge rääkida.

räpib või friistalib ja mõtleb riime välja. Nii juhtub ka siis, kui ma ise räpin – tuju läheb heaks.“

Kasutatud Markus Mäkelä ülevaadet „Rap-musiikki ja nuorisotyö. Kuinka hyödyntää musiikkia nuoren kasvun ja kehityksen tukena“, *Humanistinen ammattikorkeakoulu*, 2019.

SOOME JA EESTI NOORTE KOOSTÖÖ KÜLMINEERUB 15. JUUNIL KOPLI KOGUKONNAMAJA JUURES (KARI 13) TOIMUVA KOGUKONNAFESTIVALIGA RAPACROSS-RÄPISILD. VAATA LISAKS: FINST.EE/VENTURAPACROSS-RÄPISILD-KONTSEIT

Foto: Hann A. Sundell

Peep Ehasalu on Soome Instituudi kommunikatsioonispetsialist, kirjanik ja toimetaja ning pikaaegne Soome sillal kõndija.

KIIRKOHTING

CRY ME A RIVER

Küsis **Mariliis Möttus** 24.–26. mail toimub Tartus Sadamateatris esimene tätoveerimis- ja alternatiivkultuuri festival Cry Me a River, kus asuvad nahka kaunistama kunstnikud nii meilt kui ka mujalt. Festivali korraldajad **Maris, Jana, Spike, lisak ja Rainer** jagavad, milline on meie tätoveerimiskultuuri *Zeitgeist* ning mida üritusel näha ja kuulda saab.

Kuidas te ise tätoveerimismaailma sattusite ja kuidas olete sellega seotud?

Rainer: Aastal 1999 inspireeris mind tuttav tätoveerija **Edy** ja see tundus lahe. Tegime sõpradega ise masinad ja hakkasime katsetama. Veidi pärast seda avasid **Anton**, **Edy** ja **Mell** Eesti esimese ametliku tätoveerimisstuudio Tartoo Tattoo, millest kasvas omakorda välja Backbone Tattoo.

lisak: Puutusin tätoveerimismaailma esimest korda kokku suhteliselt noorelt. Läks, nagu need asjad tavaliselt lähevad – tuttav oli masin ja vajalik varustus ning olles noor ja hulljulge, oli vaja kohe katsetama hakata. Tõsine huvi ja austus selle kunstivormi vastu tõrkasid alles vanemaks saades ja selles kultuuriruumis rohkem aega veetes, inimestega tutvudes ja ajalugu uurides. Nüüdseks olen töötanud kaheksa aastat ametlikes stuudioties nii Tallinnas kui ka Tartus ning olnud umbes sama kaua seotud eri kunstüritustega, proovides luua kunstnikele ja huvilistele kogukonda. Tunnen, et see ühtekuuluvus- ja jagamistunne on midagi unikaalset, ning selle olemine pakub mulle palju väärtuslikke hetki.

Kust tuli idee festival Cry Me a River korraldada ja mis eesmärged see täidab?

Idee tuli sellest, et Eestis pole ainult kohapeal valminud tööde võistluse formaadis kolmepäevast tätoveerimisüritust korraldatud. Tartus pole 15 aastat suuremaid *tattoo*-üritusi olnud, kuigi skeene on kirev ja nõudlust on. Tõuke andsid lisaks kultuuripealinna aasta, et näidata ka Tartu alternatiivsemat külge, ning mujal Euroopas nähtud *tattoo*-festivalid, mida toimub kogu aeg igal pool! Kui muusikute elu normaalseks osaks on kontserdid ja kunstnikel näitused, siis tätoveerijatel on enda ja oma töö näitamiseks *tattoo*-festivalid ning väiksemat sorti *flash day*'d. Eestis neid millegipärast väga palju ei toimu, mis ajendas küsima, et miks nii. Tätoveerijaid on palju, noori ägedaid tegijaid tuleb kogu aeg juurde, aga kõik on kuidagi peidus või näitavad end vaid sotsiaalmeedias. Siit ka idee, et võiks olla rohkem üritusi, kus kokku saada, oma ägeid kunsti esitleda, pilte teha, võistelda ja inimestega suhelda.

Sellel, mida inimesed enda nahale tätoveerida lasevad, ei tundu kujutlusvõime ega tabude piire olevat.

On näha, et ühiskonnas lubatakse rohkem isikupärasust, aga sellest lävepakust pole veel täielikult üle astunud. Nii palju kui on inimesi, on ka eriarvamusi. Pigem on nii, et kunagi stigmatiseeritud nähtusest on tõesti saanud väga laialt levinud eneseväljendusviis, vähemalt siin Eestis. Sellel, mida inimesed enda nahale tätoveerida lasevad, ei tundu küll kujutlusvõime ega tabude

piire olevat. Võib-olla mingid ringkonnad tõrguvad tätoveeritud inimest sotsiaalselt, seda küll. Samas, igauks ei peagi end ju tätoveerima.

Mis stiilid praegu tätoveerimises populaarsed on? Kas on näha ka mingeid uusi suundi, mida pole varem olnud?

Raske on öelda, mis stiilid moes on. Massikultuur ja sotsiaalmeedias nähtu mõjutavad palju stiilide populaarsust, trendid muutuvad väga kiiresti. Inimesed on õnneks teadlikumad eri stiilide olemasolust ning on tekkinud ka artiste, kes keskenduvad vaid kindlale stiilile. Tänu teadlikkusele on näha, et soovitakse väga erinevaid tätoveeringuid. Kuid moes on ka vana hea.

Ignorance on kindlasti uus radikaalne stiil. Kõrvale tooks *blackwork*'i, mis pole Eestis väga populaarne, aga tänapäeval on seda vahel ikka näha. Keskmine inimene mõtleb tätoveeringust kui ilusast pildist, mitte ebamäärast sodimisest või naha täitsa mustaks värvimisest.

Festivali üheks külaliseks on Lorenzo Gentil Itaaliast, kes juhib jaapani *tattoo* kiirvisandamise töötuba. Kuidas tätoveerimisstiilid ja see, mis parasjagu populaarne on, riigiti erinevad?

Tänapäeval levib info nii hästi, et riigiti populaarsuses otseselt suuri erinevusi pole. Välismaistel *tattoo*-üritustel on näha, et artistid soovivad teha suuri (ja värvilisi) pilte, näidata tätoveeringut kui kunsti. On ka selliseid

Festivali korraldajad (vasakult): Rainer, lisak, Maris, Spike ja Jana. Foto: Erik Linde

Uuesti on populaarseks muutunud *tribal*-tätoveeringud, selle erinevusega, et *neotribal* on peenem ja detailsem. Eestis on uuemad stiilid ka *brushstroke* ja *lettering*, aga ei ütleks, et need väga populaarsed on. Need on pigem graafilised, mitte ei kujuta konkreetseid pilte. Samuti on meil uuem *pop art tattoo*, mis on mujal juba ammu levinud. Seal on segatud elemente realismist ja paljust muust, kasutades koomikslikke detaile ja erksaid värve. Kui teised stiilid kerkivad vahepeal esile, siis realism on populaarne kogu aeg.

Lugesin eelmisel aastal artiklit, milles kirjeldati nn *ignorantset* tätoveerimisstiili, mis tähendab, et enda kehale tehakse igasuguse tähenduse ja suurema kunstilise väärtuse tätoveeringuid. Kas te näete ka Eestis sellist tendentsi? Kas tätoveeringute tegemine mõeldakse endiselt väga põhjalikult läbi ja lastakse teha sümboliseid pilte?

Enamjaolt mõeldakse tätoveeringud ikkagi läbi. Isegi ignorantset tätoveeringud on läbimõeldud, kusagilt on ju inspiratsiooni saadud. Lõpuks on ignorantism mingi trend, mida järgitakse, ning seetõttu on ka selle tähendus juba lühikese ajaga muutunud, näiteks mingites ringkondades peavoolustunud.

Kas tätoveerimiskultuuri on lisandunud ka mingeid uusi radikaalseid stiile?

stiile, nagu juba mainitud *blackwork*, mida Eestis nii väga ei praktiseerita kui näiteks Saksamaal või USAs. Nagu ikka, jõuab meile kõik väikese viivitusega.

Millisenäe tätoveerimise taset Eestis? Kas kohalikud kunstnikud on iseõppijad või käiakse oma oskusi ka mujal lihvimas?

Tätoveerimise tase on Eestis aastatega tõusnud, kuid veel ebaühtlane, uued artistid arenevad kiiresti ja jõuavad kõrgele tasemele. Enamjaolt õpitakse tätoveerimist esialgu omal käel ja mingil hetkel minnakse salongidesse, meistrite õpilasteks. On näha, et illustreerimise, graafilise disaini vm kunsti taustaga inimesed liituvad *tattoo*-maailmaga. See teeb tätoveeringute kunstilise, aga ka tehnilise teostuse väga heaks. Samas ei ole kuhugi kadunud ka nurgatagused soss-sepad. Ja kõik, mis nende kahe äärmuse vahel eksisteerib.

Mida te ise festivalilt kõige rohkem ootate?

Ootame, et Eesti tätoveerimishuvilised tuleksid kokku ja paljud pildid lähemal võistlustulle! Ootame julget osavõttu, head ilma ja õnnestumist. Pingutama selle nimel, et külalistel oleks üritusel huvitav – lisaks tätoveerijate ja tätoveeringute uudistamisele on meil disainipaade, animatsiooni, siiditükki, klepsude valmistamise jm töötoad, arutelud, maalitakse autodele jpm.

Muusikakultuuri eriala avab uksi!

Tule õppima Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia muusikakultuuri erialale!

VASTUVÕTT KUNI
25.06.2024

Vaata lähemalt
eamt.ee/muusikakultuur

Kunstofestival

MA EI SAA ARU

→ Telliskivi
Loomelinnak
→ Moekunst

Tule festivalile!

Ei saa aru?

Näitus
"RE_FORM
AKTSIOON"

10.05-18.08

Moekunst

maeisaaaru.ee

→ 9.–11. mai

Korraldab:
TELLISKIVI
LOOMELINNAK

Toetab:
EESTI KULTUURKAPITAL

Metsik

Parim päev karakatile / Andrey Paounov

lõuna

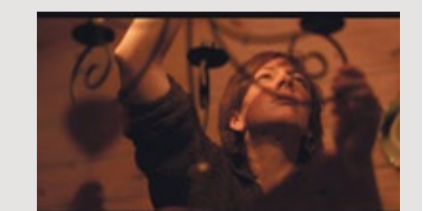
Eluteelised / Viesturs Kairiis

Jõgi ja kass / Maria Aua

Õmblusmasin / Ülo Pikkov

8 lühifilmi Lõuna-Eestist

Kinodes üle Eesti 5. maist

Hilda Ha. Võrgust väljas / Eva Kübar

Maja / Carl Olsson

Vaatamise kunst / Andris Gauja

Ellujäämise kunstnikud / Jaan Tootsen

Tartu 2024
A.LaCoq
Deff
Eesti Filmi Instituut

tartudok2024.ee

VAATA LISAKS: CRYMEARIVERTATTOO.EE

KUIDAS ME KÜLL SAAKS ÜLE OMA TRAUMADEST

Luges **Andra Teede** ■ Märtsi alguses pidas mu vana sõber ühes vanalinna karaokebaaris sünnipäeva. Nagu eestlastel ikka, kulus meil alguses mõni ring alkoholi, et jutt käima saada, aga kui ta juba algas, siis lõppu ei olnud. Ja iga lugu, mida rääkisid need minu lapsepõlvesõbrad, keda tunnen üle 20 aasta, kellega koos õppisime arglikult elu ja armastust 2000ndate alguse Öismäel ja Mustamäel, oli hullem kui teine.

No näiteks üks noormees, keda mäletan naerustelt korteripidudelt ja suvistelt jalkamängudelt, avas kohe skoori sellega, kuidas lühikese aja jooksul surid geneetilise ajuvähki nii tema kallis vanaema kui ka isa ja nüüd elab ta vanaema pärandatud korteris, käib ainult tööl ning ootab oma diagnoosi ja sellele järgnevat surma. Pea pidid juba valutama.

Paju muidugi ei soovita raamatuid niisama lugemisharjumuse tekitamiseks või mõnu ja lõbu pärast, vaid ikka konkreetse ravi, teraapia eesmärgil.

Või üks teine kutt, kes on alati peo hing, aga siis joob ennast liiga purju ja tunnistab, et elab ilma armastuseta ja tunneb neljakümneks eluaastaks, et ees ei oota teda enam midagi, tema kõrval pole kedagi. Järgnes veel paar üksinduse või mingi kadunud, ammu lõppenud armastuse taganutmise lugu ja siis jõudisime muidugi sõltuvushäireteni. Oi, kus kunagi sai joodud, naersid kütid ja löid kokku, ja jõid ka praegu, kuigi, tõesti, natuke vähem. Ega noore inimese maks on ikkagi noore inimese maks.

Kui ma ütlen „meist“, siis mõlen muidugi konkreetset üht laudkonda ühelt peolt, aga tegelikult ka laiemalt kõiki oma tuttavaid. Kui palju on vägivald, mille kogemist võetakse paratamatusena, ühe täkkena eluteel. Proovisin kokku lugeda ja ma tõesti tean pigem vähe selliseid naisi, keda ei ole kas vägistatud või ähvardatud, füüsiliselt või vaimselt terroriseeritud, mõnitatud või alandatud. Peamiselt muidugi ikka vägistatud, avalikes ja privaatsetes kohtades, vägistajateks partnerid, sõbrad ja võõrad.

Minu jaoks on „Kirjandusliiniku“ kõige tugevamad ja puudutavamad kohad need, kus Imbi Paju räägib endast.

Foto: eroloog

Andra Teede on luuletaja ja telesarja „Õnne 13“ stsenaarist. Tema tekstid on tõlgitud mitmekümnesse keelde ja tema kirjutatud stsene vaataval igal nädalal telekast kõvasti üle saja tuhande inimese. Lisaks kirjutatud näidendeid ja lastekirjandust ning tegutsenud ajakirjanikuna.

KOLLEKTIIVNE POSTTRAUMAATILINE SÜNDROOM

Esimest kord puutusin mõistega „kollektiivne posttraumaatiline sündroom“ kokku, kui käisin lavakunstikoolis **Merle Karusoo** loengutes ja ta hakkas meile, noortele tudengitele, ääri-veeri seletama, et meie tunded ja riskikäitumine ei ole mitte sündinud siinsamas, vaid kõik halb, mis on meie vanavanematele ning nende vanematele ja lastele, meie emadele ja isa-

dele tehtud, elab nüüd meis. Võtame näiteks eestlastel statistiliselt pigem tihti esinevad probleemid: alkoholism, hasartmängusõltuvus, suitsiidsus, depressioon, liiklusraev. Nende juur ja algus ei asu mitte praeguses ajas, vaid eelmise sajandi neljakümendates, kui riigi ja rahva normaalne areng noaga pooleks lõigati. Jah, oleme muidugi pärit katkistest peredest, aga miks need pered katki läksid? (Ja ma ei mõtle siinkohal ainult lahutust, sest lahutada saab ka väarikalt ja ilusti.) Meie vanemad, sündinud 50–70ndatel, on omakorda kasvanud Stalini- või sõjaaegse õuduse läbi elanud inimeste lastena. Neid seoseid on nii kerge näha, kui neid nägema hakata, ja Merle Karusoo avas mu silmad.

Sedasama teeb Imbi Paju palju analüüsitud ja kõrgelt hinnatud „Kirjandusliiniku“, vaatleb mitmete nurkade alt traumas, milles elavad eestlased. Eestlaste kõrval tegelikult ka lätlased, soomlased, ameeriklased, ukrainlased ja teised. Võib-olla ei olegi vaja vaadata „Kirjandusliiniku“ subjekte rahvuse alusel nagu Karusoo, vaid tundlikkusastme järgi. Kuigi, tulles tagasi oma lapsepõlvõpradest jalkaküttide juurde, väga raske võib olla ka täiesti jõrmil mehel, kes pole lihtsalt harjunud ega õppinud end väljendama.

Paju mahitab meid oma elu läbi tunnetama, oma juuri leidma ja „enda sümboolse[i]d koopajoonise[i]d läbi uurima ja avastama“ (lk 43). Paju järgi aitab selline enda piirjoonte üha uuesti läbikatsumine vaadata otsa kuritarvitamisele ja väärkohetlemisele, mis meiega juhtub. „Kui see lahti kirjutada, lahti mõtestada, sünnib aktspteerimine“ (lk 44). Ja kui me suudame aktspteerida, otsa vaadata sellele, mis meiega juhtus, on käes juba pool võitu.

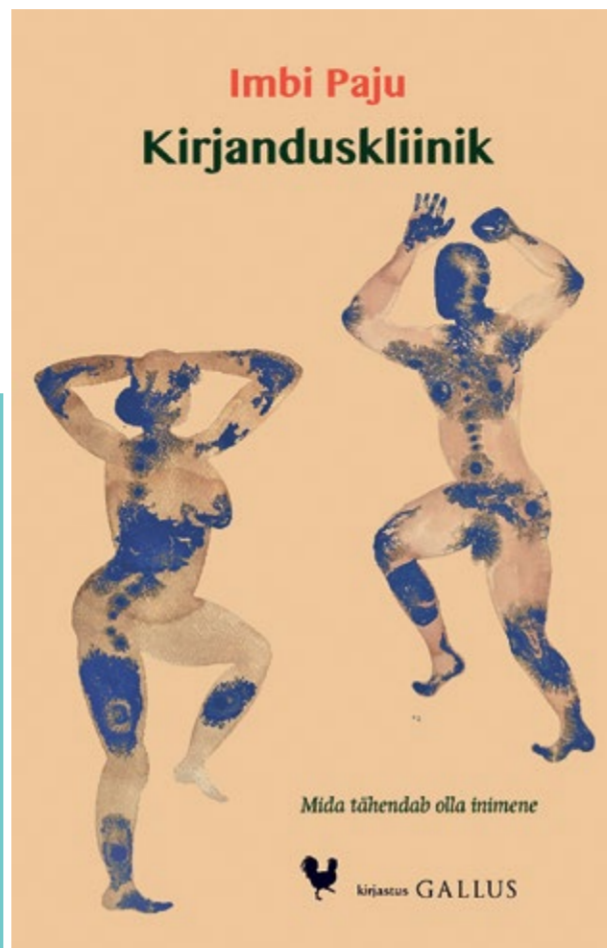
KIRJANDUSE RAVIOTSTARVE

Sõna „kirjandusliiniku“ on Paju leidnud 20. sajandi alguse Ameerikast, kus ühe kiriku keldris tegutses „biblioterapiline institut“, mille juht kirjutas igasuguste hingehäädade puhul inimestele välja raamatuid, nagu arst kirjutab retsepte. See mõte on muidugi üllas ja kindlasti tuttav kõigile raamatuarvestajatele, kes tahavad hirmsasti, et nende kultuurikauged sõbrad ja tuttavad kiiresti lugejateks muutuksid.

Paju muidugi ei soovita raamatuid niisama lugemisharjumuse tekitamiseks või mõnu ja lõbu pärast, vaid ikka konkreetse ravi, teraapia eesmärgil. Paju ravitsevate teoste valimisse jõuavad meile kõigile tuntud **Nora Iksena** „Emapiim“, **Kristiina Ehini** „Paleontoloog päevaraamat“, **Elo Viidingu** „Teadusveloogia“, **Eeva Pargi** „Lemmikloomade paradisi“, mitmed **Jaan Kaplinski** ja **Ilmar Taska** jt raamatud, sekka kujutatavat kunsti **Küllil Suitsolt** ning mõned soome, rootsi, soomerootsi ja ukraina lood. Meie regioonist kaugemaist jääb silma pikk peatumine näiteks **Faulkneril** ja **Susan Sontagil**.

Minu probleem Paju raamatusoovitustega, millest igaüks täidab üldiselt ühe peatüki, mõni ka mitu, on see, et ma ei saa aru, kellele need mõeldud on. Keskmisel eesti kirjandushuvilisel, kes suudab Paju kaardistatud maastikel kaasa mõelda, on nii „Paleontoloog päevaraamat“ kui ka „Emapiim“ loetud, samuti Elo Viidingu ja Kaplinski looming tuttavad, ning arvustuse moodi ümberjutustused, mis „Kirjandusliinikust“ muljetavaldava mahu täidavad, ei üllata millegagi. Paju justustab mainitud teoseid väga pikalt ümber ja peaks justkui kirjandusloolist loengut auditooriumile, kes ei tea kirjandusest midagi või kes vähemalt neid teoseid tõesti üldse ei tea. Ehk võiks peatükid raamatutest sobida ajaleheartikliteks, kirjanduskriitikaks, mis kiiresti, vähem kui 10 000 tähepärgiga uut ilmuvat kirjandust kokku võtab.

Raamatus on ka paar Imbi Paju tehtud intervjuud ja ühe eriti kummalise vahelpana väljavõtted Sirbi artiklist (lk 171–172), mis on kirjutatud Paju korraldatud

IMBI PAJU „KIRJANDUSLIINIK. MIDA TÄHENDAB OLLA INIMENE“ TOIMETANUD LEELO LAURITS, KUJUNDANUD LILLI-KRÖÖT REPNAU KIRJASTUS GALLUS, 2023 / 317 LK

kirjandusriituse kohta. Paratamatult tekitab selline eritase ja stiiliga tekstide kokkukujumine tunde, et on proovitud mingit kokkulepitud mahtu täis saada ning loobutud erilisel toimetamisel.

Minu jaoks on „Kirjandusliiniku“ kõige tugevamad ja puudutavamad kohad need, kus Imbi Paju räägib endast. Jah, selline väga teoreetiline, konkreetsete isikute ülene jutt on muidugi ka väga tark ja hariv, aga mind kui lugejat tõmbab võrku ikkagi siis, kui üldine kohtub isiklikuga. Paju räägib „Kirjandusliinikus“ enda isiklikust elukäigust vähe, segatuna ikka uute ja uute teiste inimeste teoste parafraseerimise ja *name-dropping*’uga, ja ma ei saa tegelikult aru miks, sest see, mis õnnestub siit Paju enda kohta teada saada, on väga huvitav.

Lapsepõlves oli maal vanaema juures eelmisest sõjast kuuliaukudega kiivred, ühest anti koerale süüa ja teise istutas vanaema kressid (lk 112–114). 1993. aastal oli Paju Helsingi ülikoolis tudeng ja proovis esimest korda oliivi ja sinihallitusjuustu veiniga (lk 74). Hiljem töötas ta Soomes telekanalis Nelonen, saades teada **Jaan Krossi** Nobeli nominatsioonist (lk 232). Oleks põnev kuulda Soome minekust ja ka tagasitulekust muu huvitava elu kõrval. Just läbi autori isiklike kogemuste võiks tema teooria inimlikkuse, andestamise ja tundmise kohta veel uuele tasandile liikuda. Imbi, kui sa sead loed, siis palun kirjuta ära ka memuaarid.

„Kirjandusliinikus“ on ka mitu Imbi Paju luuletust, mille tase on väga hea ning mis töötaksid ilusti eraldi seisva luulekoguna. Armastus ja vägivald kohtuvad „Kirjandusliinikus“ nii palju kordi, et külmaks see ei jäta, isegi kui peab uuesti ja uuesti juba loetud raamatute kokkuvõtteid lugema. Mind näiteks pani Paju jälle luuletama, kuigi ma polnud mitu aastat ühtegi luuletust kirjanud. Inspiratsioon on nii õrn ja harukordne asi – eriti kui teda ei ole –, et juba selle eest olen ma „Kirjandusliinikule“ lõpmata tänulik.

RIIDED ON ELU ANONÜÜMS-SED PEALTVAATAJAD

Miiks ihkab noor moekunst kümneminutilise rambivalguse asemel *catwalk*’il hoopis valgete galeriiseinte vahele? Mis lugusid jutustavad täis oksendatud teksad ja aastaid kapis rippunud pulmakleit?

Andreas Kübar

Maikuu üheksandal päeval avab Telliskivi Loomelinnak tänavuse näitus-festivali MA EI SAA ARU, mis on sellel suvel pühendatud moekunstile. Eks ole, küllaltki argine ja informatiivne lause, mille võiks sama hästi ka ära unustada, aga moeinimesed juba märkasid, et tegelikult on sellesse lausa kaks olulist detaili sisse kirjutatud: esiteks, et tuleb näitus „Re_form_aksioon“, mis on pühendatud moekUNSTILE, ja teiseks, et tuleb näitus... mis on Eesti moeelu kontekstis umbes sama progressiivne muutus, kui rõivamoos oli **Yves Saint Laurenti** naistele disainitud smoking.

LÕPUKOLLEKTSIOONI ASEMEL LÕPUKONTSEPTSIOON

Viimase kümne aasta jooksul ehk ajal, kui olen olnud tegev tudengi, disaineri ja jõudumööda kultuuritarbijana, pole Eestis olnud mitte ühtegi moekunstile pühendatud galeriinäitust, mis koondaks eri põlvkondi, tooks pähe vahetuid, mitte retrospektiivseid mõtteid ning poleks nabanööripidi seotud EKA moeosakonnaga. Valdakond areneb, sest ega näituste puudujääk pole olnud tingitud ruumi- või ideepuudusest, lihtsalt tendents ja mood on muutunud. Kui 2016. aasta noored, sh mina, sisenesid post-HULA osakonda, mis oli mannekeenidest üle uputatud, ja õhus tüksles (natukene romantiseerin ka) kirg avangardistliku, margiela-liku lõiketegemise vastu, siis praegused noored on mannid sootuks kõrvale jättnud. Moekunst on mannidelt maha kukkunud ja soovib, et teda ümbritseksid valged galeriiseinad, mitte proktooriid koos mustade klapptoolidega. Ka õppekava tasemel on toimu- nua suunamuutus ning lõpetajatel ei oodata enam lõpukollektsiooni, vaid lõpukontseptsiooni, mis võib parima äranägemise järgi olla ka taaskasutusüsteem, *performance* või installatsioon – mis see muud on kui ajastu märk. Palun katsume siis edaspidi vahet teha moekunstnikul, moeloojal, moedisaineril ja moenar- ril, need on neli täiesti erinevat inimest (kuigi võivad esineda ka ühes isikus).

POOL AASTAT TÖÖD, KÜMME MINUTIT LAVAL

Moodi näidatakse muidugi pidevalt, suurelt vähemalt korra poolaastakul, aga seda üritust kutsutakse edela- valt „moe-show’ks“, mitte tagasihoidlikult „näituseks“. Võib-olla ongi käes aeg, kui traditsiooniline edevus lõpeb või jääb gurmanide pärusmaaks nagu vanad Ameerika autod ja kruis säärane? See oleks Eesti kontekstis igati loogiline, sest Eesti moebrändide *business-to-client*-ärimumdel (ettevõttelt kliendile turundus) ei vaja *moe-show*’sid, nagu neid vajavad välismaised *business-to-business*-brändid (ettevõttelt ettevõttele turundus). Lisaks on *moe-show*’l osalemine lihtsalt super kulukas ettevõtmise. Selle asemel et kirjutada eelarvereaale kaheteistkümne *show*-komplekti loomine, sama palju modelle, jumeustust, soenguid, helikunstniku palk, ko- reograafi töötasu jne, võiks otsejoones mõelda gale- riitaiese suunas, mis võimaldab kunstnikul raha ja närve säästa ning näidata tööd rohkematele inimestele pika- ma aja jooksul. Moe-show on ühekordne lõbu – pool aastat tööd, et teenida kümme minutit lavaaega, mitte ühtegi kordusetendust ega vajadust sama kollektsiooni poole aasta või aasta pärast uuesti näidata. Alatead- vuses tiksub niigi üks päikesekell, mis palub võltsida ühekordset ja pillavat, ja kui kõik see kokku liita, ei tundugi moeloojate galeriinägemused nagu taevast kukkunud heureka. Päriselu on ikka nii praktiline, võeh, ma pettusin.

Lisette Svardi teos „Sad mascots for the broken people“. Fotod: Elo Vahrik

„Re_form_aksiooni“ eel on mind vaevanud mure, osaleja vaatepunktist ka kartus ja küsimus, kuidas see näitus küll koos püsib. Kui Eesti moeruumis isegi saaks tõmmata iseloomulikke põhijooni, näiteks eristada tee- jeebrände kollektsioonibrändi- dest, trendireid droppijatest, kujudaid õmblejatest, noori va- nadest, on see emainstitutsiooni- nita valdkond täiesti defineeri- matu kooslus. Kõik teevad kõike! Stiilistikahaltuuradest *custom- made*-kostüümide ja õppejõutööni. Lisaks on moe- loojate ring väike ja kõigil eestlastel ühe kooli taust, mis võiks olla ühendav lüli, aga pigem on see loo- nud viljaka pinnase, et moelooja oma kaastudengist eristuks ja oma teed läheks. Kui võtta veel arvesse valdkonna hiliseid suunamuutusi, neid lapsekingades galeriiumistusi, on MA EI SAA ARU silmitsi küllaltki väljakutsuva segadusega, AGA näituse ühisosa on lei- tud ning selleks on rõivaste alla ja rõivastumise taha maskeeritud isiklikud lood.

RÕIVASTE LOOD

Jah, esmajoones võib tõesti haigutama ajada, aga vaad- dakem asja läbi moekunstniku prillide, kes ei kuulu kujutava kunsti peavoolu ja on seega kunstimaailma vähemus. Moekunstnik, kes on samal ajal ka disainer, looja ja narr, töötab iga päev otse kliendiga ja on isikliku monoloogi asemel pidevas dialoogis kunsti kandjaga. Alguses tundub, et maailm on auster – moekunst on kõige vahetum kunstivorm(!!!), mida kantakse täna- val(!!!), ja kõik need muud kooliaegsed mõtted –, aga üsna kiiresti saab selgeks, et keskmise vanuse ja keskmise kehaga keskmine naine võib küll tahta soetada ühe hingestatud kleidi, aga samal ajal soovib ta, et õlad oleks kaetud ja et puusalt ei tolknaks sinu suure- päraselt läbimõeldud roosa dildo, mis võib-olla tõesti edastab moelooja isiklikku monoloogi, aga sellega ei saa teatrisse minna. Moelooja sõnavabadus on ena- masti piiritletud kandja soovide või kehaga, aga kui

suda ja nuusutada. Kui näen oma vanemate fotot ajast, kui terve Eesti nägi välja nagu Britney Spears. Kui näen klubi ees teksaseid, mis on täis oksendatud, või saan laenajalt tagasi pintsaku, mis sai võttel mustaks ja ri- benes... Kui inimest elustatakse, lõigatakse tal riide- seljast. Kui inimesed tahavad teineteisele lähemal olla, võtavad nad riided seljast. Ja *fun fact*, inimene paneb elu jooksul ühe korra rohkem riide, kui riietub lahti, sest me sünnime paljalt ja sureme ootamatult, seljas suvaline T-särk.

Igapäevase ridade looks tegemise kõrvalt on huvitav jälgida, kuidas nüüdisaegne galeriimood jutustab sa- muti lugusid ning teeb seda nii esimeses, teises kui ka kolmandas isikus. Lugusid, milles riided on anonüümsed pealtvaat- tajad, tunnistamas meie argielu tipphetki – kartusi, ebakindlust, sõltuvust ja vägivald: lugusid, milles kandja annab rõivale uue tähenduse ja kannab oma ste- reotüübi rõivale üle; lugusid, milles looja võõrandub loomise eesmärkidest ja ühiskonnast,

Foto: eroloog

Andreas Kübar on prosaist ja disainer, kes on lõpetanud Eesti Kunstiakadeemia moeosakonna ning tegeleb kollektiivse kunstiga nii moe, teatri kui ka muusika alal.

tulevikust ja usust. Õnneks räägivad riided ka rõõm- samatel toonidel ning moekunstnike lood pole nagu noorteroomaanid, kus peategelasel on korraga kõikvõ- malikud maailma hädad. Kohtab isegi huumorit, just- just, seda tavalist ja labast, sellist, mis teeb natukene haiget kah, nagu need moeinimesed naljad on, üheksa korda mõõdetud ja üks kord lõigatud.

Moekunst on oma riiete ja riietumisega, kehade ja kehalisusega nagu võõras kultuur, mille reeglid ja tavad on kummastavad (näiteks ütleb moekunstnik oma loomingu kandjale, kuidas peaks taieš pesema), aga kui moekunst kujutava, miks mitte ka narratiivse kunsti kommuuni võtta, saame aru, et nii erinev see polegi.

„Trender“ on looja, kes loob üksikuid trendiesemeid. „Droppija“ on inimene või seltskond, kes loob minikollektsioone ja teeb seda hoogavalt oma suva järgi.

JÄTKUSUUTLIK MOOD KOGUB ROHKEM MÄLESTUSI

Ajal, mil moetoöstus hoiab maailma kõige saastavamate tööstusharude pjedestaalil teist kohta, on üha enam disainereid otsustanud käised üles käärida ning asunud otsima lahendusi, et kogu meie toodetud pahnale uus elu anda või kasutada ressursse ilma saapajälge tugevalt maasse surumata.

Mariliis Mõttus

Disaini rõivaid autolammutus kasutuna vedelenud turvatäppadest, värvi kangast parukapuga või vii oma kollektsiooni jäägid Prangli naiste kaltsuvaipade kudemiseks. Just nii võiks kirjeldada lühidalt moedisainerite **Lisette Laanoja**, **Janika Solmanni** ja **Cärol Otti** panust jätkusuutliku moe edendamisse. Kõik kolm esitlevad oma kollektsiooni juuni alguses Tartus toimival Estonian Fashion Festivalil (EFF), mis pakub lava eesti moedisaineritele, kes viljelevad ühel või teisel moel kestlikke praktikaid.

Festivali jätkusuutlikkusjuhi **Maria Kristiini Petersoni** sõnul ei piirdu see kestlikkus ainult keskkonnasõbralikkusega – hinnatakse ka kultuurilist jätkusuutlikkust ehk Eesti kontekstis käsitööpärandi taaselustamist ja disainerite panust sotsiaalsetes aspektides. Peterson kiidab, et paljud eesti disainerid kasutavadki sihipäraselt kohalikke koostööpartnereid ning pingutavad, et nood saaksid kvaliteetse töö ja vaeva eest õiglast tasu. Lisaks toetavad nii mõnedki brändid regulaarsete annetustega või koostööprojektide kaudu ühiskonna nõrgemaid grupe ja abivajajaid, lisab Peterson.

KAHJURITE KOOTUD PITSID

Tekstiilkunstnik Janika Solmann elab Võrumaal keset loodust. Lähedal metsas ja aasadel kasvavad pilliroog, vahtrad, lepad ja kased. Ta ise on loonud oma kodu juurde lopsaka väriväitameia, kus õitsevad harilik punavärvik, sinerõigas, rused, peiluliled, Jaapani indigo, äädikapuu, parukapuu ja leedrid. Kõiki neid taimeid, puude ja pöösaste lehti saab

Janika Solmann on loonud oma kodu juurde väriväitameia, kus õitsevad harilik punavärvik, sinerõigas, rused, peiluliled, Jaapani indigo, äädikapuu ja leedrid.

Janika kasutada trükkimiseks või värvimiseks – kunst, millega ta on katsetanud üle kümne aasta. Janika tahtis jäädvustada taimeid mustreid kangastele, aga tavaliised kangavärvid ei andnud edasi taimeid mitmekesisist iseloomu. Katsetuste ja uurimistöö tulemusena jõudis ta aga loodusliku taimevärvi, millega jäädvustatakse kangale taimeid enda pigmentid.

Kuigi trükkimiseks ja värvimiseks sobilikke taimeid on Janika sõnul Eestis palju, kipub kohalik loodus olema kollakalt tooni ja väga särtsu ei paku. „Igal taimel on oma eripära, mis võib vahel hooaja vältel muududa.

Näiteks metsviinapu, mis on kevadel täiesti märkamatu pigmentiga, pakub sügisel sinakates-lillades-punastes toonides värvimängu.“ Eriti meeldivad Janikale lehed, millel on eriline kuju ja tekstuur, mis kangastele üle kandub. Üheks ta suureks lemmikuks on näiteks kahjuritepitsiliseks söödud lepalahed. Ka sibulakoored, mille suhtes ta aastaid tagasi üleolev oli, on nüüdseks talle südamelähedased. Viimase paari aastaga on tõusnud Janika fookusesse kohalik lambavill ja sellest väikevabrikutes valmistatud lõngad. Kuna tal on endal kuuepealine merinooristandite kari, teab ta, kui pikk on tee villast lõngani. Vill on tema silmis väärikas jätkusuutlik materjal, mis lausa nõuab suuremat tähelepanu ja rohkem kasutamist.

Jätkusuutlike praktikateni jõudis Janika alguses küll üsna pooljuhustlike valikute tulemusena, aga ajaga on kasvanud ka teadlikkus ning säästvad põhimõtted on saanud tema loomingus oluliseks osaks. „Minu eesmärk on olla enda tegevustes järjest läbipaistvam ja võimalikult aus. Tunnistan, et olen oma teekonna alguses, aga liigun muudkui edasi,“ kommenteerib ta.

KAS SEE IDEE IKKA PÄÄSTAB MAAILMA?

„Teate küll neid vanemate ja vanaisade jutte, et „oh, see mantel on mul juba nooruspõlvest“. Ideaalis näen ka enda toodetel samasugust tulevikku,“ sõnab disainer Cärol Ott ning lisab: „Ma soovin, et kui mu toode jõuab oma õige omaniku kätte, siis ta püsib seal väga pikka aega ja kogub palju mälestusi.“ Selleks et see soov täituks, läheneb Cärol oma loomingus jätkusuutlikkusele eri nurkadelt, alustades kvaliteetsetest materjalidest ja töövõtetest ning lõpetades väikeste partidega. Samuti on tema jaoks oluline jääkmaterjalide kasutamine. Parajagu loodavas kollektsioonis miksib ta näiteks rohkelt suuremaid ja väiksemaid nahajääke, et luua talle omaseid mosaiigimustreid. Üheks tema lemmikmeediumiks on värvimine, millega saab anda paljudele kangajuppidele sarnase üldilme ja kasutada neid ühe toote loomisel. Kuigi enda sõnul pole ta veel zero waste lõigete tegemisel eriti osav ja mõttes pikalt, kuidas juurdelõikusjääke ära kasutada, kukkus lahendus talle ühel hetkel lihtsalt sülle. Alates eelmisest aastast kogub ta kangajäägid kokku ja saadab need Prangli saarele, kus neist koo-

take kaltsuvaibad. Kestlikkuse niit jookseb Cärolil loomingust läbi ka teda inspireerivate teemade kaudu, milleks on loodus, inimesed ja nende käitumismustriid. Kuna tema varajases teismeeas kolisid ta vanemad Prangli saarele, on ta alates 2017. aastast tegelelenud Põhja-Eesti saarte kultuuri ja eluolu uurimisega ja põiminud seda kollektsiooniloomesse. Siiski seab jätkusuutlikkus Cärolil sõnul ka teatavaid piiranguid – alati ei saa kasutada kõiki materjale, mida sooviks, või põue poeb ebakindlus, mis paneb küsima, kas idee ikka päästab maailma. „Arvestades, et materjalid on enamasti piiratud, tuleb asjadele pidevalt loominguliselt läheneda, kuid ehk see polegi nii paha, vahel ainult pisut väsitav,“ kommenteerib Cärol. Sellegipoolest loodab ta, et laiem üldsus hakkab uusi rõivaid soetades paremaid otsuseid tegema. „Soovin leida mõttekaaslast, kellega jääkide kasutamisel ja parema kvaliteedi pakkumiseks koostööd teha. Usun, et ideoloogiat jagades jõuab rohkemate inimesteni.“

AUTOLAMMUTUSEST MOELAVALE

Lisette Laanoja esitleb EFFil oma kollektsiooni „Airbag no. 19“, mis, nagu nimigi ütleb, on loodud kasutamata auto turvatäppadest. Selle materjalini jõudis Lisette tänu kooliprojektile, mille käigus arendati koos kahe kaastudengiga **Liisi Tamme** ja **Grete Lehemaaga** sisustustoodet, mis peaks välitingimustes vastu nii tuulele kui ka vihmale. Huvi materjali vastu aga kasvas ja tekkis soov rakendada seda ka rõivadisainis. Lisette räägib, et kuna turvatäppa katab õhuke kaitsekiht ja see on valmistatud väga tugevast nailonkiust, suudab kangas pidada lisaks niiskusele vastu ka ekstreemsele kuumusele. „Turvatäppad on väga erinevad, nii kuju kui ka värvuse poolest, enamjaolt on need valget, sinist või roosat tooni. Mina kasutan oma toodetes peamiselt avanemata turvatäppi, see tähendab, et iga kord on üllatus, milline turvatäpp välja tuleb,“ kirjeldab Lisette. Lisaks sellele, et käiku läheb ka seisma jäänud materjal, toimub tootmine piiratud koguses.

Tulevikus on Lisette eesmärk katsetada uusi ja põnevaid materjale. Peale turvatäppade leiab kollektsioonist vähesel määral oma elu ära elanud surflohe kangast, samuti ootab stuudios riivil üks katkine õhkmadrats. Edasiarenduse mõttes on tal aga suur soov kasutada ära kõik tekkinud kangajäägid, töödeldes need täitematerjaliks jopedele või muudele toodetele. „Olen aru saanud, et vanast uue loomine on just see, mis inspireerib mind ja tekitab teotahet. Usun, et kui ma poleks oma kooliteel taaskasutuseni jõudnud, ei tegutseks ma praegu ka disainerina,“ sõnab Lisette.

SAMMUD TULEVIKUKS

Maria Kristiini Petersoni sõnul ei ole EFFi eesmärk ainult disainereid hinnata, vaid pakkuda neile ka kestlikku arengut toetavat platvormi, mh koolitusi. Lisaks peavad disainerid vastama kandideerides jätkusuutlikkuse ankeedile, mis annab ülevaate, kuidas ja mil määral disainerid enda loomingus ja tegevusega kestlikkust toetavad. EFFi üheks eeskujuks on Kopenhaageni moenädal – toetatakse nende jätkusuutlikkuse kriitikeriimitele ning alustatud on ka pikemaajaline koostööd. „Vaidetega tutvumine ja nende analüüsimine aitab osalejatel hinnata oma vastutust ja mõjusfääri, võimaldades neil teha nii praegu kui ka tulevikus teadlikumaid ja targemaid otsuseid – viimane on eriti oluline just alustavate disainerite puhul, kes moodustavad meie festivalil märkimisväärse osa,“ selgitab Peterson.

VAATA LISAKS: FASHIONFESTIVAL.EE

OLEVIKU ANKEET

EPP ANNUS

Millal algas tänapäev?

„Tänapäev“ tundub mulle vanamoodne sõna. Ehk siis algas viie-kuuekümnendatel, kui nn modernse elu mõnu – kraanist voolav soe vesi jms – said elunormiks.

Mis on su keskmine ööpäevane ekraaniaeg?

Õnneks jääb seda suvel vähemaks.

Kas elu ilma ekraanita on üldse elu?

Suvel küll.

Mis ei saa piisavalt tähelepanu?

Rohujuuresand.

Kui peaksid kirjeldama nüüdisaega paari sõnaga, siis...

*We are fucked.*¹

Mis nüüdisaja nähtus sinus enim hämmeldust tekitab?

Kui enesestmõistetavaks on saanud samal ajal mitmel ekraanil tegutsemine.

Mis muutust oled pikalt oodanud?

Venemaa sõda Ukraina vastu on nüüdseks kestnud aastaid. Vajadusest hoida Maad ja inimkonna destruktivistisest hoolimatusest on valjuhäälselt kõneldud 1970. aastatest alates. Enam ma suurt muutust ei oota, küll aga loodan väikeste muutuste kuhjumisele.

Mis on olnud sinu jaoks viimase aasta olulisim hetk?

Eks ikka samasooliste abielu jõustumine Eestis – ammugi pole olnud võimalust Eesti üle niimoodi uhke olla.

Pane ühe oma pleilisti laulud shuffle'iga mängima. Nüüd liigu järgmisele loole. Selle pealkiri on su elu moto. Mis see on?

„Wind“

Mis refrään su peast ei lahu?

We are fucked (elu enda ümber, mitte konkreetse bändi).

Mis ismiga iseloomustaksid nüüdisaega?

Antagonism.

Mis oleviku nähtus ei vääri sellele pühendatud tähelepanu?

CNNi esiküljel on 12 lugu Trumpi kohtuasjast. OK, siin on palju kaalul, aga neid tähelepanu tuleb kokku siiski üüratult palju.

Oleviku mõtestamiseks soovitatakse...

Silmad kinni vedeleda.

Milleks Eesti ühiskond pole veel valmis?

Mis on Eesti ühiskond? Osa pole valmis olevikku aktsepteerima, teine osa pole valmis esimesi järele ootama.

Miks pidid ennast viimati tsemserima?

Tahaks kogu aeg öelda, et *we are fucked*. Aga kõvadest sõnadest kaob vägi, kui neid liiga sageli kasutada, muutuvad lihtsalt mulaks.

Millal tajusid viimati kultuuri ühiskondlikku kaalu?

Paari kuu eest Berliinis ühes galeris toimunud ümarlausa kunstiprogrammi Kyiv Perennial osana. Ruumikas saal oli pilgeni rahvast täis, istuti põrandal, seisti püsti, kõõluti ukseväljal ja küsimustel-aruteludel ei tulnud lõppu. Seal töötas kaasa ruumi avatus, see, et otse tänavalt sai astuda arutelu sisse. Väga õnnestunud koosulus.

Kas oled oma ajast ees, taga või sellega sünkroonis?

Üritan aja taha pääseda, aga eriti ei tule välja. Olevik surub peale hirmsa jõuga.

Kus sa tahaksid praegu olla?

Praegu tahaks olla lähedal tütrele, kelle ülikooliilnaks on USA politseivägivald ületanud taas kõik piirid. Neli tursket relvastatud jõhkardit ühte tüdrukut pikali surumas. Naisprofessor näoga vastu asfalti löödud, priilid eemal vedelemas. Vanematele saadetakse „rahustav“ meil: „Law enforcement cleared the Quad.“² Muidugi on mõned tunnid hiljem Quadile Palestiina toetusel taas protestitama kogunenud Julia tunduvalt suurem hulk üliõpilasi ja õppejõude.

¹ Meil on perses.

² Korrakaitse on ülikoolilinnaku keskse kogunemispaiga ehk Quad'i tühendamud.

Vasakult: Lisette Laanoja „Airbag no. 19“. Foto: Madis Palm; Cärol Ott „Kilud karbis“. Foto: Madis Palm; Janika Solmann „Tandri“. Foto: Kerttu Kruus

LOOBUMISE KUNST

KIRJUTAS ANNE VETIK, ILLUSTRERIS KÄRT HAMMER

Kaltsudega on nagu inimestega (juhul kui oled kergelt vaimuhaige). Mõnikord näed mingit riideeset ja otsustad sekundiga, et sa ei saa sellela elada. Võib-olla suudad selle esialgu siiski tarbimata jätta, aga jääd siis sellele obsessiivselt mõtlema ja lõpuks leiad ikkagi võimaluse – Prada loafer'ite puhul näiteks SMS-laenu abiga – see endale saada. Ja nagu inimestega, võib juhtuda, et kui vajadus on rahuldatud, raha krediitkaardilt läinud, on järsku igasugune huvi asja vastu kadunud, ta jääb lihtsalt kapi ülemisele riiulile passima ja võib-olla ei jõua kunagi isegi omaniku selga.

Kappan Basaari kohale ja vaatan mantlile näkku. Ta on täpselt nii fantastiline, nagu netti aplouditud JPGdelt paistab. Raha ja mantel vahetavad kiirelt omanikke.

Veedame koos terve suve. Mantel ei vea mind alt. Ta sobib absoluutselt kõigi mu teiste kaltsudega, tunnen end selles korraga elegantselt ja suvakalt – umbes nagu Kate Moss, kui ta veel äge oli –, mis on moeajakirjade sõnul kõige parem tunne. Käime mantliga kohvikutes, pidudel, koeraga õues, suvilas, suht igal pool. Oleme lahutatamatud kaaslased.

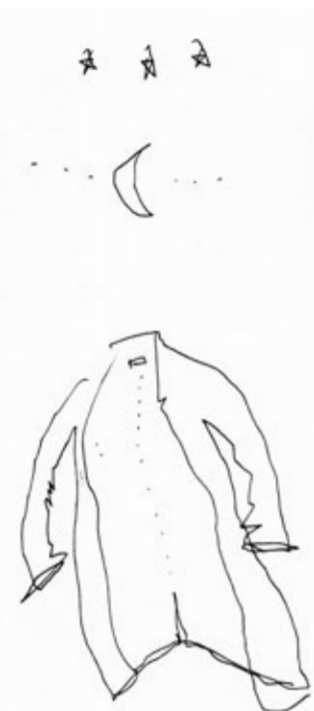
Suve lõpp viib mind miskipärast Halli, mind, Vappu ja Johanit. Hall nagu Hall ikka, Halli-näoga inimesed käivad ringi, tümm mängib, juhulikud asjalised vestlused. Pole nagu kõige ägedam õhtu. Aga teatavate asjaolude kokkulangemisel läheb nii nagu ikka, et kuskil kell 6 vaataid puldi ees tömmeldes, et kell ongi 6 ja kaarikust on saamas kõrvits. Sobran pikalt puldi ümbruses, otsin mantlit, pime on, mantel on musta värvi ja pimedas seda hästi ei leia. Lõpuks aga saan ta kätte, topin selga, jalutan majast välja, küsin endalt, miks seda kõike vaja oli, istun taksosse, jõuan koju. Ja koju jõudes saan aru, et mul on ju hoopis seljas Vappu mantel. Suht sarnane, aga hoopis YSL, mitte MAX&Co. Ah, pole hullu, mõtlen. Ju siis Vappu läks minu omaga minema.

Selgub aga tõsiasi, et Vappu läks koju üldse ilma mantlita. Juhtub ikka. Nädala lõpus lähen Halli *lost & found* i läbi töötama. Mantlit pole. Mul hakkab järjest õudsem. Otsin saalist. Ikka pole. Saan vaikselt aru, et mantel on mu maha jätnud. Ta on läinud. Edasi pean elama üksi kurjas ja külmas maailmas, kus ta ei emba mind enam õrnalt oma viskoosse pehme materjaliga ega edasta maailmale signaali, et näe, see Anne on päris äge tüüp.

Paar nädalat ikka mõtlen talle, siis aga võtab elu üle, läheb edasi, mantel meenub mulle järjest harvemini.

Ühel päeval jõuan jälle Halli. Seekord Helgiga. Kõnnime trepist üles ja vahekorrusel näen teda. Hõlsti. Mantlit. Ja mantel on seljas Taavidil (nimi muudetud). Taavid ütleb mulle tere, ta on peol koos Anjaga. Ma ei suuda pilku mantlilt ära võtta. Väriseval häälte ütlen, et oo, päris lahe mantel, kust said? Taavid räägib mingit ümmargust juttu, et noh, sai kuskilt. Ma tean samal ajal kindlalt, et kaeluse sees on mantlil MAX&Co. *label* ja ühes taskus on auk ja et Taavid sai selle puldi kõrvalt maast.

Helgi veab vestlust. Vaatan Taavidit. Vaatan mantlit. Mu süda on jälkust täis. Kuidas, kuidas on võimalik, et ta on kellegi teise seljas!? Taavid räägib samal ajal, et peole on tulemas ka üks vanem härra. Ilmselgelt on see härra Taavidile väga sümpaatne. Meenub, kuidas mantel on sarnastel hetkedel mulle toeks olnud. Enesekindlust lisanud. Taavid on kergelt närvi- lene. Kunagi ei tea ju, millega üks klubiõhtu võib päidida. Võtan end kokku. Hingan sügavalt sisse. Las ta olla.

Anne Vetik on natuke hoarder, natuke (aja)kirjanik ja tihti peale kultuurikriitik.

Kärt Hammer on kunstnik.

On ka vastupidiseid stsenaariume. Kui nägin Basaari stoorides seda musta pikka MAX&Co. hõlsti, teadsin kohe, et ma ei saa sellela elada. Oversized, ölad samas normaalse kujuga, ainult kaks nõopi, faking fantastiline, veits nagu Batmani Pingviini smokingu ja koristajakilti ristsugutis. Silme ees hakkab kohe pilt jooksmas. Mina ja mantel Nagas. Mina ja mantel suvel festivalil kuskilt võsast välja ukerdamas. Mina ja mantel septembris kontorisse jalutamas. *To hell*, tundub, et isegi soojema oktoobri puhul! Kirjutan Basaari piffidele kiirelt, et ärgu nad seda jumala eest kellelegi teisele müügu.

Cory Doctorow. Foto: press

10.05. TULEVIKU MAKETID

10. maist 2. juunini saab Solarise keskuse disainitänaval piiluda tulevikku, sest Arhitektuurikooli õpilased on saanud koos juhendajatega valmis maketinäituse „Meie ruumid“. Väljapanek tutvustab laste ja noorte loovaid elukeskkonnalahendusi. Makettidena esitatud ideed kutsuvad kaasa mõtlema, mis soovid ja vajadused on eri vanuses linnaelanikel ning kuidas meie igapäevane ruum saaks olla nauditav ja tervislik kõigile. Infot: arhitektuurikool.ee

Lesley-Ann Brown. Foto: Marihus Milton

10.05. TARTU TÄNAVAKUNST TALLINNAS

Tallinnas Krulli kvartalis (Volta 1b) avatakse 10. mail kell 19 pidulikult (esimest korda Eestis!) Tartu tänavakunsti rändnäitus „Hello Mister Police Officer“, mis tuuritanud möödunud aastatel Berliinis ja Šotimaal. Kui tänavakunsti tavatsetakse seostada pigem suurlinnade- ga, siis see väljapanek jutustab loo väikese Tartu tänavakunstikeenest, olles kantud ideest, et igaüks saab ise soovitud muutust luua, mitte ei pea ootama, et teised teeksid seda tema eest. Osalevad KAIRO, Edward von Lõngus, Stina Leek, GUTFACE jt. Uuri lähemalt: krulli.co

Isaac Rosa. Foto: Iván Giménez

15.-31.05. ANN VAIDA MITU SUUNDA

Ann Vaida kolmas *stand-up*-soolotund „Mitmes suunas“ töötab paralleelset vaadet koomikule endale, Eesti elule ja selle arengule. Viimase aasta jooksul lihvitud tunni keskmes on niisiis muutumine ja kasvamine. Kui aga juba lihvitud, tasub tunnikaup ja ju kohe ka tuurile siirduda, nõnda alustabki Vaida 15. mail Tallinnas Uuest Lainest, et kuu viimaseks päevaks Tartusse Karlova Teatrisse välja jõuda, vahele jäävad aga ka peatused Viljandis, Paines, Tõrvas ja Pärnus. Vt: facebook.com/annvaidacomedy

17.05. KRISTI KONGI VEEALUNE ILM

17. mail kell 18 avatakse Tartus Kogo galeriis maali- ja installatsioonikunstnik Kristi Kongi isikunäitus „Vesi on igavene tunnustaja. Värv Indigo“ (kuraator Šelda Pukite). Väljapanek viib külastajad fantaasiarikkalt veealusesse maailma. See omal moel tervendav elamus seab need- samad külastajad aga silmitsi ka teadlikkusega sellest, kui oluline on veealune ilm meie planeedil, olles see- juures ometi pidevas ohus. Uuri asja: kogogallery.ee

18.05. ÖÖS ON VABADUST

Lauapäeval, 18. mail on kõigil huvilistel taas võimalus kas või terve päev maha magada, sest meelepäraseid muu- seume saab siis hoopis hilistel õhtutundidel väisata, seejuures kas puhta tasuta või sümboolse summa eest! Muuseumite jt mäluasutuste aasta ühe tähtsündmuse Muuseumiöö tänavuseks teemaks on „Öös on vaba- dust“, üritusi jagub igasse maakonda, eriprogrammide- ga saab tutvuda suuremates ja väiksemates linnadeski, rääkimata saartest. Asjakohast teavet: muuseumioo.muuseum.ee

21.-25.05. ÜMBERLÜLITUS

Etenduskuuste festival Ümberlülitus toob Kanuti Gildi SAALI 21.–25. maini terveks nädalaks Tartu eri (etendus)paiguses, et enne suve ühiselt ümber lülitada. Festival algab Urmas Lüüsi kodust groteski pakkuga „Tädi Öie 65. sünnipäevaga“. Peole järgneb Harald Beharrie provokatiivselt kväär „Batty Bwoy“, siis Juba Kertu Moppeli, Arthur Arula, Lauri Kalsoja, Maria Lee Liivaku, Elina Reinoldi ja Markus Truubi „Mure staatuse pärast“, mis võtab vaatluse alla sotsiaalsed dünaami- kad. Jne, jne, jne! Pilki peale: saal.ee

25.05. MAAJAAMA BITID

Otepää vallas tehnoloogia- ja kunstitalu Maajaam ava- neb 25. mail tehnoloogilise kunsti vabaõhunäitus „Met- sikud bitid“. Külastajad saavad avastada teoseid jalutus- käigul üle avarate heinamaade, uidades mööda hobuse- kopleid, lopsakat metsa ning salapärasest sood. Kohata võib tuuleraadiot, kuulata üle karjamaa peegelduivat helisid, transportida konveierilindiga käbisid metsast välja, elada kaasa võimatu näva ülesandega robotile või uurida metsajärve elurikkust. Lähemalt: wildbits.ee

Foto: Timo Toots

29.05.-02.06. HEAD READ

Tallinna rahvusvaheline kirjandusfestival HeadRead võõrustab tänavu 29. maist 2. juunini ligi 30 väliskü- lalist. Tallinna väisavad teiste seas üks enim tõlgitud rootsi autor Thomas Erikson, soome kirjanik ja kir- jandusteadlane lida Turpeinen ning muu hulgas krimi- naalpsühholoogina töötanud ja glämmrokkbändides kitarristina karjääri teinud krimikirjanik Chris Carter. See on muidugi alles algus, liitati kohtume festivalil ka paljude kodumaiste autoritega. Vt: headread.ee

31.05. ZOLOTKO SALADUS

Hinnatud nüüdiskunstniku Jevgeni Zolotko esimene isikunäitus Kumus toob publiku ette tema loomingu varasemaid peatükke ja loob uusi. „Aadama saladus“ (kuraator Triin Tulgiste-Toss) on ju küll eri teostest koosnev näitus, aga toimib samal ajal ka Zolotko seni mastaapseima teosena, mis sünteesib kogu tema loo- mingut läbinud teemad ja kujundid. Väljapanek on Kumus avatud alates 31. maist. Uuri lähemalt: kumu.ekm.ee

Jevgeni Zolotko. Foto: Gabriela Urm

31.05.-02.06. PAAVLI II!

Paavli Kultuurivabrik tähistab 31. maist 2. juunini oma kaootilist, ent edukat esimest tegutsemisaastat suure- joonelise festivaliga. Kolm päeva, kolm lava, laivid, bänd- did, diskorid, Röövel Ööbik, Gameboy Tetris, San Hani & Metabora, Valge Tüdruk, #ÕUŠUK#KUMIMATŠU (JP), Artis Boris (LV), Buzhold, Florian Wahl, YASMYN, Kalli Talonpoika jne, jne, jne. Muu mõllu seas õnnistatakse sisse uus Paavli 9 hoone. Info, piletid jm: kultuurivabrik.ee

TEATER

EURIPIDES / MASING / HOLM

Mai alguses esietendus Tartu Aparaaditehase klubis Gutenberg Euripidese tragöödiast inspireeritud ning Elina Masingu ja Liisbeth Horni koostöös sündinud lavas- tus „Bakhandid“. Tegemist on teatavasti looga Teeba kuninga Pentheuse ja veinijumala Dionysose vahelisest konfliktist. Ei puudu siit kätemaksuaktsioonid, võrgu- sunnariitivid ega lõppeks ka orgiaatilised pidustused, mis on küll paratamatult määratud jõudma traagilise lõpuni. Lavastuses teevad kaasa Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia III kursuse etenduskuuste õppe- kava tudengid. Uuri: tartu2024.ee

KUNST

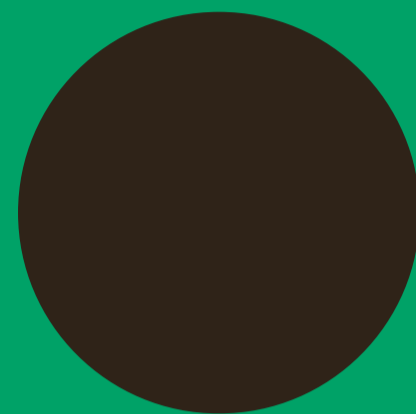
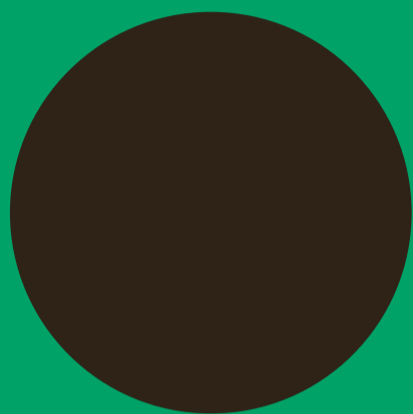
RAAMATUKOGU HÕIVAMINE

Sillamäe Sillarti galeriis on kuni 7. juulini avatud Francisco Martínezi kureeritud näitus „Ex Libris“. Inspiratsioo- niks on siinpuhul olnud 1999. aastal suletud Sillamäe I. keskkooli raamatukogu, mis erinevalt koolist veel füü- siliselt eksisteerib. Nüüd aga on raamatukokku tungi- nud rühm kunstnikke – Anna Škodenko, Evgeny Fedo- rov, Eléonore de Montesquiou, Francisco Martínez, Sanna Kartau, Varvara & Mar, Viktor Gurov –, kes on otsustanud parasiitidena selle materjali uuskasutada. Infot: sillart.ee

ÜMBERLÜLITUS

Etenduskunstide Festival Tartus
21.–25.05.2024 SAAL.EE

Piletid ja passid
fienta.com

URMAS LÜÜS Tädi Õie 65. sünnipäev

T 21.05 18:00 / K 22.05 18:00 / N 23.05 17:00 + vestlus
Aparaaditehase Armastuse saal

HARALD BEHARIE Batty Bwoy

T 21.05 20:00
Turu 8 spordihoone

KERTU MOPPEL, ARTHUR ARULA, LAURI KALDOJA, MARIA LEE LIIVAK, ELINA REINOLD, MARKUS TRUUP Mure staatuse pärast

K 22.05 20:00 + vestlus
Tartu Uus Teater

STINA FORS A Mouthful of Tongues

N 23.05 20:00 Plantarium by Jardin
L 25.05 21:00 Knorringu Aadlimaja

ANITA KREMM Mina / Tema

R 24.05 19:00
Tiigi Seltsimaja

MARIA METSALU Kultuur

R 24.05 21:00 / L 25.05 18:00
Tartu Uus Teater

HENELIIS NOTTON Ühiselt üksinda – kirjutamise töötuba

L 25.05 13:00–16:00
Tartu Kirjanduse Maja

TARTU

EESTI
RAHVAKULTUURI
KESKUS

SWITCHOVER

KANUTI
GILDI
SAAL